

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR HISTORISKA STUDIER

Urval av arkeologiskt fyndmaterial i fält

EN STUDIE AV GALLRINGSPRAXIS I VÄSTSVERIGE

Jennie Karlsson

Institutionen för historiska studier
Göteborgs universitet

Arkeologiskt självständigt
arbete på fördjupningsnivå, 15 hp

VT 2020

Handledare: Christian Isendahl

ABSTRACT

This essay focuses on the disposal of archaeological material within archaeological fieldwork in Sweden. It explores how archaeological finds are valued and treated in the field with reference to current Swedish regulatory texts and guidelines, and seeks to identify aspects that – directly or indirectly – decide which material is disposed of in the field. Furthermore, it seeks to identify potential problems in the line of actions that ultimately results in the disposal of an archaeological find. The methodology used to investigate the questions asked is a combination of literary studies and a questionnaire composed of questions concerning the disposal of archaeological materials in the field sent out to field archaeologists working in western Sweden. The conclusion is that the disposal of archaeological material in the field is a complex topic, and that there are many aspects – including personal opinions, regional research traditions and varying sizes of examination budgets – that affect the disposal decisions.

Title in original language: Urval av arkeologiskt fyndmaterial i fält: en studie av gallringspraxis i Västsverige

Language of text: Swedish

Number of pages: 46

Keywords: disposal; deaccessioning; selection; archaeological material; archaeological fieldwork; archaeological conservation; archaeological iron; X-ray; archaeological collections; museum collections

Försättsbladets bild föreställer arkeologiska järnnitar som gallrades bort från fyndmaterialet vid en medeltida stadsgrävning i Aalborg, Danmark, år 2017. Fynden bedömdes vara i dåligt skick, och tillhörde därutöver ett massmaterial på platsen, och skickades därför inte till konservering. Foto: Jennie Karlsson.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1	INLEDNING	4
1.1	Bakgrund	4
1.2	Syfte	4
1.3	Frågeställningar	5
1.4	Avgränsningar	5
1.5	Metod och material	6
1.5.1	<i>Reflektion kring val av metod och material</i>	7
1.6	Teoretiska perspektiv	7
1.6.1	<i>Definitioner</i>	8
2	FORSKNINGS- OCH KUNSKAPSLÄGE	9
3	HUVUDTEXT	14
3.1	Vad utgör ett arkeologiskt källmaterial?	14
3.2	Varför gallra i fält?	15
3.3	Fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige	17
3.4	Gallringsproblematik	20
3.4.1	<i>Att bevara för framtiden</i>	20
3.4.2	<i>Vem bestämmer?</i>	22
3.4.3	<i>Avgör illegitima faktorer?</i>	22
3.4.4	<i>Vaga direktiv och bristfälligt samarbete</i>	25
3.5	Resultat av enkätundersökning i Västsverige	26
3.5.1	<i>Material som generellt sett gallras bort</i>	26
3.5.2	<i>Förekomst av särskilda riktlinjer och policys</i>	27
3.5.3	<i>Samråd med konservator och fyndmottagande museum</i>	28
3.5.4	<i>Dokumentation och kassering av bortgallrat fyndmaterial</i>	30
3.5.5	<i>Övriga kommentarer</i>	30
4	DISKUSSION OCH SLUTSATSER	32
4.1	Förslag till framtida forskning	35
5	SAMMANFATTNING	37
	FIGURER	39
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	40
	BILAGOR	43

1 INLEDNING

1.1 Bakgrund

Diskussionen kring urval och gallring av arkeologiskt fyndmaterial har fascinerat mig särskilt sedan hösten 2017 då jag genomförde en praktiktermin vid en arkeologisk konserveringsfirma i Danmark som en del av min konservatorutbildning. När det var dags att säga hejdå till min handledare efter avslutad praktik fick jag, som ett trevligt minne, med mig en liten påse med arkeologiskt järn (se omslagsbild) som hade gallrats bort från en nyligen avslutad medeltidsgrävning i Aalborgs stadskärna. Då dessa järnningar såg i princip likadana ut som majoriteten av de järnföremål som jag tidigare under terminen lagt ned mycket tid på att rengöra, konservera och noggrant paketera, väcktes tankar kring hur den gallringsprocess som sker vid arkeologiskt fältarbete egentligen går till. Vem bestämmer vad som gallras bort och vad som sparas? Vilka aspekter ligger bakom besluten? Finns det några lagar eller riktlinjer som hjälper arkeologerna att fatta gallringsbeslut? Vad händer med materialet som inte ges i avskedsgåva till en konservatorstudent efter avslutad praktik?

Sedan mitt första år som student på programmet för kulturarvsstudier vid Göteborgs universitet har jag varit väl medveten om att kulturarvsbegreppet inte är något objektivt och statiskt, utan snarare något som skapas i nuet och som därmed är konstant föränderligt. Vad vi anser viktigt och värdefullt att spara och bevara när det kommer till arkeologiskt material torde därför också vara högst beroende av den tid vi lever i (se t.ex. Proposition Kulturarv 1988/99:114). Under de drygt 200 år som arkeologin har varit ett vetenskapligt ämne, kan man se hur arkeologers primära fokus har skiftat från att koncentrera sig på att återfinna och undersöka vackra och spektakulära föremål till att alltmer också inkludera massmaterial och representativa vardagsföremål (se t.ex. Lundström & Næss 1993). Fyndbegreppet har under 1900-talets andra hälft kommit att expandera än mer på grund av utökad inventerings- och utgrävningsverksamhet (Hedman 2009:8ff). Detta utökade fokus, i kombination med ett allt större behov av arkeologiska exploateringsgrävningar, har under senare år öppnat upp för diskussioner kring den växande problematiken med överfulla museimagasin och bristfälliga resurser för konservering och långtidsbevarande av det arkeologiska fyndmaterialet. Dessa diskussioner kan ställas i motsats till de, stundtals hätska, debatter som har förts i olika offentliga sammanhang där en upprörd allmänhet många gånger tycks ha uppfattningen att arkeologer på ett systematiskt vis förstör Sveriges kulturarv och fattar gallringsbeslut på oetiska grunder (se t.ex. Wong 2017).

Detta självständiga arbete framstod, på ovan nämnda grunder, därför som ett ypperligt tillfälle för att undersöka hur gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält faktiskt går till i praktiken, och titta närmre på några utvalda aspekter av detta komplicerade ämne.

1.2 Syfte

I denna uppsats ämnar jag undersöka hur gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält går till i Sverige, och särskilt titta på hur gallringspraxisen i Västsverige förhåller sig till forskningsämnet i stort, samt till etablerade lagar och riktlinjer. Fokus ligger alltså på gallring i fält – det vill säga den gallring som utförs innan fyndmaterialet skickas till ett mottagande museum. Ett viktigt syfte med detta arbete är att försöka komma åt de arkeologiska aktörernas egna tankar

och uppfattningar kring gallringspraxis, och identifiera vilka, om några, aspekter de uppfattar som potentiellt problematiska med denna.

1.3 Frågeställningar

Mina frågeställningar är följande:

- Hur går gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält till i Sverige? Vilka aspekter avgör vad som gallras bort och vad som sparas?
- Går det att identifiera någon problematik med gallringspraxisen?
- Hur förhåller sig gallringspraktiken i Västsverige till forskning och litteratur kring gallring, samt etablerade lagar och riktlinjer?

1.4 Avgränsningar

En avgränsning som har gjorts i detta arbete är valet att, när det kommer till att undersöka hur gallring går till i praktiken, fokusera på Västsverige. Dels gör den tids- och storleksmässiga begränsningen hos detta arbete det svårt att på ett grundligt vis undersöka gallringsfrågan på ett internationellt eller heltäckande nationellt plan, men jag tror också på konceptet att utgå från sitt närområde när det kommer till den här typen av undersökningar. Dessutom finns en relativt nyligen utförd förstudie med liknande frågeställningar som i detta arbete, men med fokus på Stockholmsregionen och östra Sverige (Holmquist & Wendt 2019).

Ytterligare en avgränsning som har gjorts är valet att lägga störst fokus på den gallring av fyndmaterial som görs vid uppdragsarkeologiska undersökningar, och inte vid grävningar som utförs i forsknings- eller utbildningssyfte. Detta på grund av att den absoluta majoriteten av arkeologiska undersökningar som utförs i Sverige är just uppdragsarkeologiska undersökningar som görs inför markexploatering (RAÄ 2017), och därmed stammar också majoriteten av det arkeologiska fyndmaterial som inkommer till museimagasinen från dessa. Vid arkeologiska forskningsundersökningar är, av naturliga orsaker, dessutom syftet och frågeställningarna ofta betydligt mer specifika än vid uppdragsarkeologiska undersökningar, även om länsstyrelsen ställer i stort samma krav när det gäller dokumentation, rapportering och fyndhantering (RAÄ 2017). Som tidigare nämnt undersöks enbart den gallring av fyndmaterial som utförs *innan* det skickas till eventuell konservering och därefter museimagasinering.

Frågan angående vad som egentligen utgör ett fornfynd är komplex och mångfacetterad, och kommer till viss del diskuteras i detta arbete. I undersökningen av hur gallringspraxis går till i Västsverige har jag emellertid valt att begränsa mig till den typ av fynd som tas fram efter beslut enligt 2 kap. i Kulturmiljölagen (SFS 1988:950). Hantering av eko- och geoartefakter (olika typer av analysprover) och etiskt känsligt material såsom humanosteologiskt material kommer inte att tas upp.

Slutligen har jag valt att lägga extra fokus på gallring av järnföremål, även om gallringsfrågan i stort, och de arkeologiska aktörernas åsikter om denna, fungerar som ett ramverk. Jag tror att fyndmaterial av järn kan vara extra spännande att titta närmre på i gallringssammanhang på grund av att det förekommer som både högst specifika och säregna artefakter (så kallade spektakulära fynd), men också ofta klassas som massmaterial (i form av till exempel nitar och

spikar). Dessutom anses järn som material ofta besvärligt ur ett konserveringsperspektiv eftersom det är mycket korrosivt och i arkeologiska sammanhang ofta återfinns i dåligt skick. Konservering av arkeologiskt järn är en förhållandevis tidskrävande och komplicerad process, och materialet kräver oftast betydligt mer omsorg än till exempel sten- och keramikmaterial som vanligtvis klarar sig bra utan konservering. Även ur ett långtidsperspektiv kräver föremål av arkeologiskt järn (och andra metaller) ofta mer vård än andra material, då de måste bevaras på specifika sätt i museimagasinen, och på lång sikt kommer att kräva omkonservering (se t.ex. Cronyn 1990; Fjæstad 1999; Janzon 1991; Pedeli & Pulga 2013).

1.5 Metod och material

I detta arbete har jag delvis använt mig av litteraturstudier, men också av en kvalitativ undersökningsmetod i form av frågeformulär, för att besvara mina frågeställningar.

Litteraturstudierna utgörs till största del av en granskning av svensk lagstiftning samt Riksantikvarieämbetets riktlinjer, utredningar och rapporter gällande uppdragsarkeologi och gallring av arkeologiskt material i fält. Litterära källor ligger också till grund för beskrivningar och diskussioner kring fyndbegreppet, arkeologiskt material som källmaterial, anledningar till att gallra, och till viss del också etablerad gallringsproblematik. Man kan med andra ord säga att litteraturstudier har använts för att besvara de två första frågeställningarna i detta arbete, samt för att etablera ramarna inom vilka den mer specifika undersökningen i Västsverige har genomförts.

För att få en inblick i hur gallringspraxisen ser ut i just Västsverige, och därefter kunna analysera hur denna förhåller sig till litteratur samt etablerade lagar och riktlinjer, bestämde jag mig för att skicka ut ett frågeformulär till de största arkeologiska aktörerna i Västra Götaland. Skapandet av frågeformuläret föranleddes av inledande litteraturstudier för att skaffa en överblick över gallringssituationen och identifiera eventuell problematik. Själva formuläret skapades därefter i Google formulär och utgjordes av ett tiotal frågor som primärt kretsar kring:

- Vad som generellt sett gallras bort vid arkeologiskt fältarbete
- Huruvida arkeologerna förhåller sig till några särskilda policydokument
- Huruvida gallring utförs i samråd med konservator
- Huruvida gallring utförs i samråd med mottagande museum
- Om, och i så fall hur, bortgallrat material dokumenteras

Efter diskussion med min handledare valde jag att maila frågeformuläret till följande arkeologiska aktörer i Västra Götaland:

- Bohusläns museum
- Göteborgs stadsmuseum
- Lödöse museum
- Rio Göteborg
- SHM Arkeologerna (kontoret i Mölndal)
- Västarvet Arkeologi (kontoret i Lödöse samt Borås)

I de fall kontaktuppgifter gick att få tag på via de enskilda aktörernas hemsidor mailade jag frågeformuläret till samtliga anställda arkeologer. I övriga fall kontaktade jag enhetschef eller

verksamhetsansvarig och bad dem vidarebefordra frågeformuläret till samtliga anställda arkeologer.

Jag har sammantaget fått in 13 fullständiga svar, och samtliga av de kontaktade arkeologiska aktörerna finns representerade i dessa. Just på grund av att gallring av arkeologiskt fyndmaterial kan vara ett känsligt ämne, låter jag arkeologerna (samt vilken organisation de tillhör) vara anonyma i redovisningen av mina resultat.

Frågeformuläret i sin helhet kan ses i *Bilaga 1*.

1.5.1 Reflektion kring val av metod och material

För att inte skapa känslan av att jag var ute efter några specifika svar, försökte jag hålla frågeformuleringarna i frågeformuläret så neutrala och öppna som möjligt. Min erfarenhet har nämligen lärt mig att just gallring av arkeologiskt material många gånger kan vara lite av en känslig fråga. Sådär i efterhand har jag insett att det trots allt kanske ändå hade varit klokare att ställa mer direkta frågor till arkeologerna angående eventuell gallringsproblematik, då många av svaren jag fick var relativt vaga och skrivna i generella ordalag. Som man frågar får man svar brukar man ju säga.

Jag har dessvärre inte fått in fullt så många enkätsvar från arkeologer som jag hade önskat, och jag misstänker att en bidragande orsak till detta är den pågående pandemin som utgörs av Covid-19.

1.6 Teoretiska perspektiv

Den här uppsatsen utgår ifrån att kulturarvsbegreppet är föränderligt, det vill säga att kulturarv inte är något objektivt och statiskt, utan skapas kontinuerligt i en samtid av en samtid. Vilka typer av objekt vi värderar som värdefulla baseras oundvikligen, och ibland omedvetet, på samtida ideal och strömningar (se t.ex. Proposition Kulturarv 1988/99:114; Lundström & Næss 1993; Merriman 2008; Hedman 2009). Detta påverkar vilka delar av det arkeologiska fyndmaterialet som vi väljer att samla in och bevara i museimagasin, och därmed också vad vi väljer att gallra bort. Många författare som behandlar ämnet, skriver om just *skapandet* av det arkeologiska arkivet och *skapandet* av arkeologiska källor. Olika typer av arkeologiska källor har under olika tidpunkter i historien tillmätts olika värden. Under positivismens tidiga 1900-tal värderades till exempel de fysiska källorna i sig själva mycket högt, medan det idag finns en större medvetenhet kring att de fysiska källorna i sig själva endast har en begränsad kunskapspotential och att det snarare är vår tolkning av, och förståelse för, dessa källor som är kunskapsbyggande.

Den enskilde arkeologens beroende av å ena sidan inomfacklig tradition och å den andra sidan av sin individuella referensram och tidsandan, har alltid varit avgörande för källförståelsen och därmed styrt vad som skall bevaras. För att kunna tillgodose det vidgade källbegreppets behov är det nödvändigt att inse detta beroende. (Lundström & Næss 1993:17)

Huruvida arkeologer ska spara allt som återfinns vid en arkeologisk undersökning eller ej är en återkommande debatt, som i sin tur är en del av större debatt angående *skapandet* av vårt gemensamma kulturarv (se t.ex. Utbildningsdepartementet 1982; Swain 2012; Kersel 2015).

Arkeologi intar en unik, och kanske särskild komplicerad, ställning i kulturarvsdiskussionen i och med det faktum att vi inte kan välja, och inte alltid förutse, vad som kommer att återfinnas i jorden. Argument för att spara, respektive inte spara, allt arkeologiskt material som återfinns i fält tas återkommande upp i detta arbete.

1.6.1 Definitioner

Gallring i fält

I litteraturen stöter man på flera olika begrepp som alla i stort sett betyder gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält. När man talar om gallring i fält är det viktigt att betona just orden *i fält*, eftersom begreppet gallring ofta står för gallring av fynd eller föremål som redan accederats till en museisamling. Det sistnämnda kallas ofta också för deaccedering, framför allt inom litteratur som berör samlingsförvaltning. I detta arbete fokuserar jag enbart på den gallring av fyndmaterial som sker *innan* det skickas till eventuell konservering och därefter accederas till fyndmottagande museums samling. Ytterligare terminologi som återkommande används för att beskriva gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält är ”urval”, ”selektering” och ibland också ”kassering”. Det sistnämnda syftar emellertid ofta på själva processen då man, på ett eller annat vis, gör sig av med det bortgallrade fyndmaterialet. I engelskspråkig litteratur kallas gallring av arkeologiskt material i fält ofta för *disposal* eller *selection*, medan gallring av redan accederade föremål från en museisamling benämns *deaccessioning*.

Spektakulära fynd

Ett begrepp som återkommer, både i litteratur och i arkeologernas svar på de utskickade frågeformulären, är ”spektakulära fynd”. Detta är ett något svårdefinierat begrepp, eftersom vad som anses vara spektakulärt och ej troligtvis skiljer sig från person till person. Det används emellertid ofta i syftet att förklara varför avvikande fynd inte gallras bort från det arkeologiska fyndmaterialet, trots att de inte nödvändigtvis passar in på de riktlinjer om fyndhantering som etablerats i undersökningsplanen. Hedman (2009:19) definierar, i en utredning om urvalsförfarande för Riksantikvarieämbetets räkning, spektakulära fynd som fynd som ”...är unika eller lämpade att ställas ut...”, och denna definition kommer även jag att utgå ifrån i det här arbetet. Spektakulära fynd sätts ofta i kontrast till arkeologiskt massmaterial.

Massmaterial

Massmaterial är ytterligare ett begrepp som återkommer både i litteraturen och i arkeologernas svar på de utskickade frågeformulären. Som tidigare nämnts, anges ordinära ”massmaterial” ofta som en motsats till ”spektakulära fynd” (se t.ex. Hedman 2009:31). Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) har tagit fram ett policydokument för hur gallring av ”fynd av massmaterial-karaktär” från arkeologiska undersökningar ska gå till (SAU u.å., se *Bilaga 2*). I *Göteborgs stadsmuseums anvisningar för hantering och inlämning av arkeologiska fynd* står det att massmaterial generellt sett inte ska lämnas in till museet (GSM 2019:4). Enkelt uttryckt kan man säga att massmaterial är ett repetitivt fyndmaterial som vid en arkeologisk undersökning återfinns i stora mängder, och det är denna definition av begreppet som jag kommer att utgå ifrån i den här uppsatsen. Materialkategorier som i arkeologiska sammanhang ofta räknas som massmaterial är till exempel bränd lera, lerklining, fragmenterad och spjälkad keramik, slagg, oidentifierbara fragment och föremål av järn, stenmaterial, osteologiskt material, samt prover och annat analysmaterial (se t.ex. Hedman 2009; GSM 2019; SAU u.å.).

2 FORSKNINGS- OCH KUNSKAPSLÄGE

I Sverige har ett särskilt intresse för fornminnen och fornlämningar funnits sedan 1600-talet, och redan år 1630 inrättades ett särskilt ämbete – Riksantikvarien – för omhändertagande av antikviteter. Som skydd mot förstörelse av fornlämningar utfärdades år 1666 *Placat och påbudh om gamble monumenter och antiquiteter* (Gödel 1930, i Lundström & Næss 1993:28). Under 1700- och 1800-talen utvecklades det antikvariska intresset från ett övervägande litterärt fokus till att alltmer fokusera på de fysiska lämningarna i landskapet. Så småningom kom både fornlämningsbegreppet och synen på fornfynd att utvecklas, och en uppdelning mellan fasta fornlämningar (gravmonument, resta stenar och dylikt) och fornfynd uppstod. Under 1800- och 1900-talen karterades och dokumenterades de fasta fornlämningarna på plats, medan fornfynd samlades in och så småningom kom att accederas till museisamlingar. Denna uppdelning mellan fasta fornlämningar och fornfynd, och därtill tillhörande olika hantering av de arkeologiska källorna, är fortfarande till stor del accepterad idag (Hedman 2009:8).

Intresset kring fyndhantering och gallringsproblematik är inte nyuppkommet, även om fokus i tidiga publikationer många gånger har legat på gallring av föremål som redan accederats till en museisamling snarare än på gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält. Under 1900-talets andra hälft expanderade dock uppdragsarkeologin kraftigt, och detta, i kombination med ett kraftigt utökat fyndbegrepp, ledde till att mängden arkeologiskt material som tillfördes museerna ökade. Museernas kapacitet att omhänderta dessa fynd ökade dock inte i samma takt (Hedman 2009:6). Under 1980- och 1990-talen arbetade Riksantikvarieämbetet (RAÄ) och Statens historiska museer (SHMM) flitigt med denna problematik, och det finns ett flertal rapporter och skrifter publicerade som helt eller delvis berör ämnet. Som exempel kan nämnas rapporten *Fynd 91, En utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige* (RAÄ & SHMM 1991), publikationen *Arkeologiska massfynd: seminariet "Det arkeologiska massmaterialet" den 5 juni 1991* (Modig 1994) samt *Bevarandearkeologi: Ett ämnes syn på sitt källmaterial* (Lundström & Næss 1993).

I *Föremålssamlingarnas tillväxt: Några synpunkter och förslag rörande urvalsbegränsning och gallring* (Utbildningsdepartementet 1982) beskrivs hur 1970-talets stadsgrävningar har skapat mängdproblem vad gäller arkeologiska fynd. Den "ansvarsmedvetne" arkeologens tendens att spara snarare än slänga arkeologiskt material av tveksamt värde ställs mot de långsiktiga vinsterna med att gallra i fält snarare än bland redan accederade föremål.

Lundström och Næss (1993) ger en bakgrund till, samt bidrar med ett inlägg i debatten kring, bevarandet av det arkeologiska källmaterialet i Sverige och Norge. De argumenterar kring hur den ovan nämnda utökade exploateringsarkeologin under 1900-talets andra hälft, i kombination med en omstrukturering inom arkeologibranschen, har bidragit till att viktiga sambandslinjer när det kommer till bevarande av det arkeologiska källmaterialet har brutits. För en försvarbar och hållbar arkeologi menar de att arkeologibegreppet återigen måste börja inkorporera källmaterialets bevarandeaspekter. Via analyser av det arkeologiska föremålsbestånd som grävts upp i Sverige under de senaste decennierna (från 1993 räknat) visar de på att cirka en femtedel är ofullständigt dokumenterat och konserverat. Vidare diskuteras det arkeologiska källbegreppet – ur både historisk och samtida synvinkel – och frågor gällande varför, för vem och hur vi bevarar det arkeologiska källmaterialet tas upp.

Liknande problematik, men med utgångspunkt i separationen av arkeologisk fältverksamhet från museerna i 1970-talets England och Wales, tas upp i *Who is steering the ship? Museums*

and Archaeological Fieldwork (Owen 2004). Owen menar att det är viktigt med ett nära samarbete mellan arkeologer och museipersonal, och gärna lokala riktlinjer angående vad som ska sparas och vad som ska gallras av det arkeologiska fyndmaterialet, om museiverksamheten ska vara försvarbar och hållbar på lång sikt.

Frågan kring kulturarvets föränderlighet tas också upp i *Proposition Kulturarv 1998/99:114* (1999), och även om propositionen inte direkt berör just det arkeologiska fyndmaterialet, visar den på en nyfunnen medvetenhet kring, och intresse för, hur samtida strömningar i hög grad påverkar vår uppfattning om vad som utgör ett kulturarv och ej. I förlängningen påverkar detta givetvis hur vi värderar, och därmed väljer att gallra bland, det arkeologiska fyndmaterialet.

Kulturrådet beslutade år 2017, med stöd av kulturmiljöförordningen (1988:1188), om uppdaterade föreskrifter och råd gällande verkställigheten av 2 kap. i kulturmiljölagen (1988:950). I Statens kulturråds författningssamling (KRFS 2017:1) kan man i kortfattad paragrafform läsa vilka lagstadgade bestämmelser som är aktuella för uppdragsarkeologin, däribland den arkeologiska fyndhanteringen. En uppdaterad variant av denna föreskrift trädde i kraft 1 januari 2019 (KRFS 2018:6).

I serien Vägledning för tillämpning av KML, utgiven av Riksantikvarieämbetet, finns flera publikationer som direkt eller indirekt mer utförligt berör fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige. Det är framförallt de vägledande texterna som tolkar ovan nämnda föreskrifter i KRFS angående andra kapitlet i Kulturmiljölagen (1988:950) – det som berör fornminnen – som är betydelsefulla för den här uppsatsen. *Uppdragsarkeologi: Förfrågningsunderlag och undersökningsplan* (RAÄ 2018) beskriver vilka krav som länsstyrelserna bör ställa i de förfrågningsunderlag som upprättas inför en arkeologisk undersökning, samt hur de uppdragsarkeologiska undersökarna bör svara på dessa krav i sina undersökningsplaner. Upprättande av en fyndstrategi som beskriver hur det arkeologiska fyndmaterialet ska insamlas, selekteras, hanteras och konserveras bör ingå i undersökningsplanen. *Uppdragsarkeologi: Arkeologiskt fyndmaterial* (RAÄ 2012) beskriver än mer detaljerat vilka krav som länsstyrelsen bör ställa på undersökarens fyndstrategi. Kapitel 7.1.1. berör insamling av fynd i fält, och kapitel 7.2. handlar om kassering av föremål i fält.

Utöver de vägledande texterna finns ett antal mer detaljerade rapporter och utredningar från Riksantikvarieämbetet som berör fyndhantering och gallring i fält, de flesta publicerade under de senaste femton åren. Ett exempel som är relevant för den här uppsatsen är tidigare nämnda *Utredning om urval av arkeologiskt fyndmaterial: Förslag om hur urvalet och hanteringen av fynd från arkeologiska uppdragsundersökningar bör utvecklas för att uppnå en mindre resurskrävande och mer ändamålsenlig uppbyggnad av museisamlingar* (Hedman 2009). Hedman går ingående igenom problematiken gällande fyndhantering i Sverige, både ur ett historiskt och samtida perspektiv, och ger därefter förslag till förbättringar inom de olika instansnivåerna (länsstyrelser, undersökare samt mottagande museer). Som ett efterföljande led i detta arbete finns från 2015 en omfattande rapport från Riksantikvarieämbetet: *Utvecklad och mer effektiv hantering av fynd från arkeologiska undersökningar: Återrapportering av regeringsuppdrag* (RAÄ 2015a). Denna rapport baseras till stor del på enkätfrågor gällande hantering av arkeologiskt fyndmaterial som skickats till länsstyrelser, undersökare samt mottagande museer.

Många av ovan nämnda föreskrifter, vägledande texter och andra publikationer på temat arkeologisk fyndhantering och gallring i fält har utkommit relativt nyligen (alternativt är under

revidering just nu, såsom är fallet med bland annat Riksantikvarieämbetets vägledande text om hantering av arkeologiskt fyndmaterial från 2012), och detta kan anses påvisa en ökning i intresset kring fyndproblematik i Sverige. År 2018 genomfördes en förstudie i samarbete mellan Stockholms universitet och Statens historiska museum, med målsättningen att undersöka hur gallringsförfarandet inom uppdragsarkeologin ser ut i praktiken i Sverige, och hur detta förhåller sig till etablerade lagar och riktlinjer. Frågeställningarna i detta projekt liknar de som ställts upp i denna uppsats, med den största skillnaden att fokus i *Spara eller slänga – gallring vid arkeologiska undersökningar 2018* (Holmquist & Wendt 2019) ligger på Upplands, Södermanlands och Östergötlands län. För att kunna kartlägga den faktiska situationen har författarna i denna studie undersökt länsstyrelsernas förfrågningsunderlag gällande fyndhantering i förhållande till de fyndstrategier som upprättats i undersökarnas undersökningsplaner, och därutöver också inventerat det arkeologiska material som är nyinkommet till Historiska museets magasin. Förstudien visar att det, trots vissa förbättringar under senare år, fortfarande finns en del problematik med det praktiska gallringsförfarandet inom uppdragsarkeologin i Sverige som behöver undersökas vidare.

På ett internationellt plan har gallringsfrågan diskuterats under en längre tid, även om fokus även här ofta ligger på gallring av föremål ur redan befintliga museisamlingar. Det går dock inte att helt separera problematiken med att gallra arkeologiskt material i fält från problematiken med att gallra redan accederade föremål från befintliga museisamlingar, då en brist på det förstnämnda leder till ett ökat behov av det sistnämnda. Med detta i åtanke, finns det en hel del källor som ger en bakgrund till varför gallring i arkeologiska sammanhang över huvud taget är nödvändig. I artikeln *Museum collections and sustainability* (Merriman 2008) diskuteras de stadigt växande museisamlingarna, och problematiken i att gallring historiskt sett inte har ansetts vara ett legitimt verktyg för samlingshantering. Merriman hävdar emellertid att gallring är absolut nödvändig för att museiverksamheten ska vara hållbar i längden, och att vi ofrånkomligen behöver fatta gallringsbeslut utifrån samtida uppfattningar om vad som är viktigt att spara och ej. Även om hans argument inte direkt berör arkeologiskt fyndmaterial utan fokuserar på gallring ur befintliga museisamlingar, kan samma resonemang appliceras även på gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält.

Vad gäller just gallring av *arkeologiskt* fyndmaterial i fält finns en del utländska källor som berör ämnet på ett generellt plan. I *Storage Wars: Solving the Archaeological Curation Crisis?* (Kersel 2015) behandlas problematiken med överfulla museimagasin, och alternativa lösningar till att samla in och bevara allt arkeologiskt fyndmaterial läggs fram. Slutsatsen är att en lämplig gallringspraxis i fält minskar behovet av att gallra ur befintliga museisamlingar, och därför är att föredra även om detta innebär att arkeologerna måste fatta en del svåra beslut på vägen. Liknande argument tas upp i *Deaccessioning as a collections management tool* (Ainslie 2004). *Archive Archaeology* (Swain 2012) diskuterar olika aspekter av hur ett arkeologiskt arkiv skapas och förvaltas, och fokuserar särskilt på de svårigheter som har uppstått inom fältarkeologin i England i samband med att arkeologisk verksamhet och museiverksamhet under de senaste trettio åren har separerats alltmer. Ett nära samarbete mellan arkeologer och museer, tydliga riktlinjer när det kommer till vad som ska sparas, varför och hur, pekas ut som nyckelfaktorer för en i längden hållbar arkeologisk verksamhet. I ett magisterexamensarbete inom musei- och kulturarvsvetenskap vid Uppsala universitet från 2013 – *The Process of Accessioning of Archaeological Material in the Nordic Countries* (Halla Baldvinsdóttir 2013) – jämförs processerna som ligger bakom hanteringen av arkeologiskt fyndmaterial i fält de olika nordiska länderna emellan.

Idag finns, utöver lagar, en del riktlinjer och allmänna överenskommelser angående gallringspraxis både internationellt och i Sverige. I Sverige tycks dessa överenskommelser dock för det mesta vara muntliga snarare än tydligt utskrivna i policydokument, även om det sistnämnda blir allt vanligare. Som exempel kan nämnas Societas Archaeologica Upsaliensis – en uppdragsarkeologisk stiftelse i Uppsala – som har utformat en *Gallringsplan för arkeologiska fynd* (SAU u.å., se *Bilaga 2*) med kortfattade riktlinjer angående vilka arkeologiska massmaterial som bör gallras i fält. Göteborgs stadsmuseum har i *Göteborgs stadsmuseums anvisningar för hantering och inlämning av arkeologiska fynd* (GSM 2019) ett stycke om gallring och urval innan inlämning av fynd. Sedan 2017 finns i Sverige också Museilagen (SFS 2017:563) som omnämner förvaltning (och indirekt också gallring) av museisamlingar, men denna lagstiftning berör inte direkt gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält. I *ICOM Code of Ethics for Museums* (ICOM 2006) finns kortfattade riktlinjer angående deaccession, men även dessa berör gallring av föremål ur redan befintliga museisamlingar snarare än gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält. Vissa argument är dock av generell karaktär och kan därför anses vara applicerbara även i fält. International Council on Monuments and Sites (ICOMOS) beskriver övergripande vilka syften som bör ligga bakom, och på vilket sätt man bör bedriva, uppdragsarkeologiska projekt i *Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage* (ICOMOS 1990). Jämfört med svenska uppdragsarkeologiska aktörer, tycks det vara vanligare att utländska arkeologiska aktörer och/eller arkeologiska museer – särskilt brittiska – har uttalade och nedtecknade gallringssolicies. Som exempel bland andra kan nämnas *Standards in the Museum Care of Archaeological Collections* (Museums & Galleries Commission 1992), *Selection, retention and dispersal of archaeological collections: guidelines for use in England, Wales and Northern Ireland* (Society of Museum Archeologists 1993), *Archaeological Archives: A guide to best practice in creation, compilation, transfer and curation* (Brown 2007), *Standard and guidance for the collection, documentation, conservation and research of archaeological materials* (Chartered Institute for Archaeologists 2014), samt *Selection, Retention and Disposal Guidelines* (Sussex Museums Group 2015).

Vad gäller konservering av arkeologiskt material finns en uppsjö av källor, både av generell och specifik karaktär. *The elements of archaeological conservation* (Cronyn 1990), *Tidens tand: förebyggande konservering* (Fjæstad 1999), samt *Conservation practices on archaeological excavations: principles and methods* (Pedeli & Pulga 2013) ger en övergripande insyn i hur resurskrävande arkeologisk konservering, och i synnerhet konservering av arkeologiska metaller, kan vara. Bevarandenaspekten finns också närvarande i majoriteten av ovan nämnda källor när gallringsfrågan diskuteras, både vad gäller gallring av arkeologiskt material i fält och från museisamlingar. I Lundström och Næss (1993) finns ett kapitel som handlar om konservering av olika arkeologiska materialkategorier och problematiken kopplad till ett långsiktigt bevarande av dessa i museimagasin. *Identificatiion and valuation of archaeological artefacts: developments using digital X-radiography* (Caple & Garlick 2018) diskuterar hur röntgen kan, och bör, utnyttjas som ett verktyg när det kommer till att bestämma vilka arkeologiska järnföremål som väljs ut för konservering och magasinering.

Flera av ovanstående källor nämner också, ofta i förbigående, alternativa metoder till att gallra i fält eller spara allt arkeologiskt material i museimagasin. Denna aspekt utgör inte en fokuspunkt i denna uppsats, men kan ändå vara värd att nämna i sammanhanget. Kersel (2015) nämner ”Catch-and-Release Archaeology” – alltså att dokumentera det arkeologiska fyndmaterialet in-situ och därefter återdeponera det på platsen – och därtill kopplad

problematik. Ytterligare en metod som nämns, men som inte direkt utgör ett alternativ till gallring i fält utan snarare löser problematiken med överfulla museimagasin och bristfälliga ekonomiska resurser, är att hyra ut/låna ut arkeologiskt material till andra museer. Det finns flertalet källor som diskuterar återdeponering och bevaring av arkeologiskt material in-situ, framförallt vad gäller marinarkeologiskt material. Som exempel kan nämnas *In-situ preservation and re-burial, methods to handle ship remains in the archipelago of Göteborg* (Bergstrand 2002) samt *Återdeponering av arkeologiska fynd – en metod?* (Bergstrand och Nyström 2001).

3 HUVUDTEXT

3.1 Vad utgör ett arkeologiskt källmaterial?

Som tidigare nämnts utgår jag i detta arbete från att kulturarvsbegreppet är föränderligt, vilket givetvis också innebär att vad som anses utgöra ett arkeologiskt källmaterial är föränderligt. Kring detta faktum tycks idag råda konsensus, och det är allmänt erkänt att kulturmiljöarbetet ständigt påverkas av förändringar i omvärlden och kontinuerligt måste anpassa sig därefter (se t.ex. Proposition Kulturarv 1998/99:114).

Under andra halvan av 1900-talet utökades fyndbegreppet i Sverige, vilket ledde till att museerna kom att tillföras betydligt mer arkeologiskt material, och av andra slag, jämfört med tidigare (Hedman 2009:6). Under 1980- och 90-talen genomfördes arkeologiska undersökningar på platser som genererade stora mängder material – som exempel kan nämnas en kritpipsfabrik i Stockholm och Göteborgsvrakat Ostindiefararen med en stor last av porslin – och detta ledde till diskussioner kring hanteringen av arkeologiska massfynd (RAÄ & SHMM 1991). Under 1800- och första halvan av 1900-talet låg arkeologers fokus nästan uteslutande på de fysiska lämningarna (Hedman 2009:8), och då kanske framförallt på att återfinna och bevara de fynd som kan benämnas som ”spektakulära” (se 1.6.1 *Definitioner*). Idag finns en större medvetenhet kring det faktum att de fysiska arkeologiska lämningarna – fornfynden och fornlämningarna – i sig själva bara är potentiella arkeologiska källor, och att det snarare är vår förståelse för och tolkning av dessa källor, och vår förmåga att sätta in dem i ett sammanhang, som är kunskapsbyggande:

De fysiska lämningarna är originalurkunder [...], dokumentationen av dem samt sambandet mellan olika original eller inbördes mellan original och dokumentation. De icke fysiska lämningarna, kunskapsdelen, omfattar skriftlig, muntlig och praktisk tradition inom den arkeologiska verksamheten men också kunskap om äldre tiders tekniker och kulturformer. Den moderna människan är i sig en källkategori som arkeologen, ofta omedvetet, gör bruk av. (Lundström & Næss 1993:16).

Arkeologins källor kan sägas vara det material som vi grundar vår vetenskapliga förståelse av forntiden på, men de utgörs inte av de fysiska lämningarna *i sig själva*, och synen på vad som är ett arkeologiskt fynd är alltså i hög grad beroende på vem betraktaren är. Oliktartade bedömningar angående vad som ska tillföras museisamlingar (och inte) beror bland annat på rådande forskningsinriktningar och lagstiftning, samt ekonomiska och praktiska förutsättningar (Hedman 2009:8ff). Med detta resonemang i åtanke blir det lättare att förstå varför man idag ofta talar om just *skapandet* av arkeologiska källor och *skapandet* av ett arkeologiskt arkiv (se t.ex. Lundström & Næss 1993; Brown 2007).

Kulturmiljölagens (2 kap. §3) definition av vad som utgör ett fornfynd, och som därmed anses vara värt att skydda, är emellertid högst kortfattad och materiell till sin natur:

- 3 § Fornfynd är föremål som saknar ägare när de hittas och som
1. påträffas i eller vid en fornlämning och har samband med denna, eller
 2. påträffas under andra omständigheter och kan antas vara från tiden före 1850. *Lag (2013:548)*. (SFS 1988:950)

Fornfynd som påträffas i eller vid en fornlämning och har samband med denna tillfaller staten, medan fornfynd som påträffas under andra omständigheter, med vissa undantag, tillfaller upphittaren (SFS 1988:950, 2 kap. §4).

De arkeologiska fyndens källvärde är beroende av hur bland annat fyndomständigheter och kontexter tolkas, och det arkeologiska fyndbegreppet utgår dessutom också från resultat av analyser och bearbetningar av fyndmaterialet. Det utökade arkeologiska fyndbegreppet har lett till olika bedömningar av hur fynd ska klassificeras, vilket i sin tur har inneburit att en och samma materialkategori har hanterats på olika sätt beroende på hur dess sammanhang har tolkats. Lerklining som ingått i en husvägg kan nämnas som ett exempel på detta. Ibland klassas det som del av en fast fornlämning, ibland som fornfynd enligt KLM:s definition ovan och ibland som provmaterial för analys. Beroende på hur lerkliningen har klassificerats har den hanterats och dokumenterats på olika sätt, samt bevarats eller kasserats i varierande grad (Hedman 2009:8ff).

De olika synsätten på vad som utgör en arkeologisk källa och inte, i kombination med att svenska lagar och riktlinjer är relativt öppna för tolkning (se 3.3 *Fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige*) utgör själva utgångspunkten för den här uppsatsen och diskussionen kring gallring av arkeologiskt material i fält.

3.2 Varför gallra i fält?

Innan man för en diskussion om gallringspraxis, kan det vara viktigt att etablera *varför* gallring, och i synnerhet gallring av arkeologiskt material i fält, över huvud taget är nödvändig. Varför kan vi inte samla in och bevara allt som återfinns?

Svaret på detta ligger delvis i det ovan nämnda föränderliga kulturarvsbegreppet som sedan 1900-talets mitt har inneburit ett kraftigt utökat arkeologiskt fyndbegrepp där i stort sett allt, beroende på tolkning och kontext, kan anses vara en arkeologisk källa. Definitionen av vad som utgör en kulturmiljö enligt Proposition Kulturarv 1998/99 kan, om det sätts i ett arkeologiskt sammanhang, tolkas som att inte bara spektakulära fynd ska tas till vara, utan också fynd av mer vardaglig karaktär (Proposition Kulturarv 1998/99:114:28). Initialt ledde detta, i kombination med en ständigt expanderade uppdragsarkeologi, till att mängden arkeologiskt material som samlades in för omhändertagande av museerna ökade avsevärt. Museernas resurser – ekonomiska och utrymmesmässiga – ökade dock inte i samma takt, och problematiken med det så kallade ”fyndberget” blev strax påtaglig (Hedman 2009:6). I början av 1980-talet stod det klart att följden av den ständiga tillväxten i svenska museers samlingar inom kort måste bli ”...antingen stopp för accessioner och sämre vård eller strängare urval vid insamlandet och eventuellt en viss gallring” (Utbildningsdepartementet 1982:47).

Särskilt problematisk framstod hanteringen av de massfynd som i allt större utsträckning återfanns vid stadsarkeologiska undersökningar, och stundtals hårda ord riktades gentemot de arkeologer (och andra aktörer) som föreslog att ett visst urval i fält ofrånkomligen måste ske (se t.ex. RAÄ & SHMM 1991). Trotzig (1991) framhåller att begreppet ”massfynd” har en negativ värdebelastning som insinuerar att materialet är ointressant och/eller av medioker eller låg kvalitet, trots att så inte alltid är fallet. Han påpekar också att alla fynd – enstaka eller av massmaterialskaraktär – har samma lagskydd (Trotzig 1991:6). Liknande åsikter framförs av Malmer (1991) som menar att just arkeologiska massfynd kan anses ha extra stor betydelse på

grund av att arkeologin som vetenskap ofta handlar om just en stor anonym massa av forntida människor och deras samhälle:

Om vi håller oss till medeltiden kan man våga påståendet, att massan av rostiga järnspikar har större vetenskapligt värde än Erik den heliges krona, hur omistlig den än är. (Malmer 1991:16)

Trots att det absolut finns grund för den här typen av argument, kan man också vända på det och ifrågasätta det vetenskapliga värdet i att samla stora mängder av arkeologiskt material som det sedan saknas resurser för att omhänderta på lämpligt vis (Kersel 2015; Merriman 2008; Swain 2012). Det är inte hållbart ur ett långsiktigt perspektiv att samla in och bevara allt som återfinns då mycket av det arkeologiska materialet – framför allt metallföremål som inte sällan utgör just massmaterial – kräver återkommande omkonservering (Janzon 1991:50; Utbildningsdepartementet 1982:56). Det är också svårt, om inte omöjligt, för museer att förutse vad som kommer att återfinnas under en arkeologisk undersökning, vilket bidrar med ytterligare en aspekt till problematiken kopplad till gallring (eller i det här fallet snarare icke-gallring) av arkeologiskt material:

...[M]useums have a duty to preserve their collections forever. [...] For archaeology this is made more difficult because museums do not choose what comes out of the ground, it is in the hands of others, the cultural resource managers, the developers, the state archaeologists. So theoretically museums are making a commitment to the endless curation of an endless supply of archaeological material. (Swain 2012:11)

Det säger sig själv att detta inte är hållbart i längden. Det är inte heller försvarbart för arkeologin som vetenskap att på ren rutin, eller av rädsla för att fatta felaktiga beslut, samla in allt fyndmaterial som återfinns vid en arkeologisk undersökning, när resurser saknas för att bevara och tillgängliggöra dessa. En väl fungerande gallringspraxis är med andra ord en avgörande faktor för en hållbar museiverksamhet (Merriman 2008:17).

Det är också så att arkeologiska undersökningar i grund och botten är destruktiva processer som alltid innebär urvalssituationer, även om det inte alltid nödvändigtvis rör sig om urval av just det fysiska fyndmaterialet. Val angående vad som ska dokumenteras, och på vilket sätt, innebär också att information går förlorad (ICOMOS 1990). ”Möjligheterna att finna nya data i fält är obegränsade, begränsningen ligger endast hos individen som ser eller inte ser data-möjligheterna” (Lundström & Næss 1993:21). Det här resonemanget återknyter till den tidigare nämnda utökade synen på vad som utgör ett arkeologiskt källmaterial, och slutsatsen blir att den arkeologiska forskningsprocessen *alltid* innebär en källreduktion i förhållande till ursprungskällan (Lundström & Næss 1993:17). Med detta i åtanke, och satt i ett större uppdragsarkeologiskt sammanhang, kan det tyckas självklart att gallring av fyndmaterial i fält vid behov ska få, och oundvikligen måste, ske, men diskussionen kring vilka aspekter som bör ligga bakom gallringsbesluten förefaller inte desto mindre angelägen.

I valet mellan att gallra i fält och att gallra ur redan accederade museisamlingar tycks de flesta vara överens om att gallring i fält är att föredra. På grund av diverse internationella konventioner och nationella lagar, är det betydligt mer omständligt att gallra i befintliga museisamlingar (Hedman 2009:6). Gallring i fält kan däremot jämföras med arkivens ”gallring vid källan”, och ett restriktivt urval vid insamling kan på sikt anses vara ”...en vida viktigare faktor vid försöken att begränsa mängden av föremål än gallringen i redan befintliga samlingar någonsin kan bli” (Utbildningsdepartementet 1982:50f). En väl fungerande gallringspraxis i fält innebär att det

resurskrävande och omständliga behovet av att gallra ur redan befintliga museisamlingar i förlängningen kommer att minska, och däri ligger den största fördelen (Ainslie 2004:178; Kersel 2015:48). Det är emellertid viktigt att urvalet av material, och de avväganden som ligger bakom gallringsbesluten, framgår tydligt av grävningsrapporten. Detta underlättar framtida forskares tolkningar av undersökningen, samt legitimerar urvalet i en samtid (Lundström & Næss 1993:77).

Fig. 1. Ibland återfinns massmaterial i mycket stora mängder vid arkeologiska undersökningar, som här i form av flintavslag från en stenåldersboplats på Hisingen, Göteborg. Det är inte alltid praktiskt möjligt, hållbart eller försvarbart att bevara allt arkeologiskt material som återfinns vid en undersökning. Foto: Jennie Karlsson.

3.3 Fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige

I Proposition Kulturarv framgår att det från regeringens håll finns ett tydligt uttalat mål för svenskt kulturmiljöarbete att ta till vara ett brett representativt urval av alla typer av vittnesbörd om kultur. I förlängningen innefattar detta givetvis också arkeologiskt fyndmaterial, även om just det inte uttryckligen anges:

Det är [...] viktigt vad som bevaras eftersom det i hög grad kommer att påverka vad vi kan få kunskap om. Bredast möjliga urval av miljöer och andra vittnesbörd om kultur och natur måste därför tas till vara, såväl enstaka objekt som hela miljöer, såväl det exklusiva och specifikt intressanta som det vardagliga... (Proposition Kulturarv 1998/99:114:28)

Enligt Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) är det ett gemensamt ansvar att "...tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer" (KML, 1 kap. §1). Länsstyrelsen har ansvar för det statliga kulturmiljöarbetet i länet, och det är således länsstyrelsens uppgift att besluta om, och av vem, en arkeologisk utredning eller undersökning ska genomföras i samband med markexploatering. Länsstyrelsen ska se till att den arkeologiska undersökningen håller god vetenskaplig kvalitet, samt att undersökningskostnaderna hålls på

rimlig nivå i förhållande till omständigheterna (KML, 2 kap. §11). I de flesta fall är det exploatören som står för kostnaden av en uppdragsarkeologisk undersökning (KML, 2 kap. §14). Den arkeologiska undersökarens uppgift är att dokumentera de fornlämningar som förstörs i samband med markexploateringar, ta till vara på fornfynd, samt att göra resultaten av undersökningen tillgängliga för forskarvärlden och för allmänheten (RAÄ 2015b).

Det fyndmaterial som samlas in vid en arkeologisk undersökning – och som stämmer in på kriterierna för vad som utgör ett fornfynd enligt KML, 2 kap. §3 – tillfaller staten. Riksantikvarieämbetet ansvarar för fyndfördelning av det arkeologiska fyndmaterialet (KML, 2 kap. §17), vilket innebär att de fattar beslut om vilket museum som efter avslutad arkeologisk undersökning ska ta emot fyndmaterialet:

Riksantikvarieämbetets arbete sker löpande och i ett nära samarbete med omkring 30-35 svenska museer. Målsättningen är att så långt möjligt placera fynden i enlighet med museernas önskemål, hos museer som uppfyller kravet på att kunna vårda fynden för framtiden och där fyndmaterialet har störst anknytning. Arbetet med fyndfördelningen sker utifrån ett långsiktigt perspektiv, i samklang med uppbyggnaden av museernas samlingar. (RAÄ 2012:14)

Besked om fyndfördelning lämnas av Riksantikvarieämbetet till undersökaren, mottagande museum, länsstyrelsen och Statens historiska museum, och undersökaren bör därefter snarast möjligt överlämna fyndmaterialet till mottagande museum. Idag är det länsmuseumerna som tar emot merparten av det arkeologiska fyndmaterialet (RAÄ 2012:14f). Utifrån Kulturrådets allmänna råd angående Riksantikvarieämbetets riktlinjer kring fyndhantering (KRFS 2017:1:8) framgår att undersökaren uppmuntras att i god tid ta kontakt med mottagande museum för att kunna överlämna fynden enligt museets önskemål. Detta förutsätter dock att undersökaren i ett tidigt skede av undersökningen vet vilket museum som kommer att ta emot materialet, men det officiella beslutet om fyndfördelning fattas först efter att en arkeologisk undersökning är avrapporterad och klar (RAÄ 2012:15).

Fynd anses viktiga för den uppdragsarkeologiska verksamheten av flera anledningar. De utgör dels den fysiska länken till en fornlämning som, i samband med exploatering av platsen, i övrigt kan vara helt eller delvis destruerad. De utgör därmed ett potentiellt viktigt arkeologiskt källmaterial för både samtida och framtida forskare. Fynd är också en viktig komponent när det kommer till att tillgängliggöra och sprida arkeologisk kunskap till en allmänhet (RAÄ 2012:4).

Kulturmiljölagen ger inga direkta anvisningar angående hantering av arkeologiskt fyndmaterial i fält. I den serie av vägledande texter som Riksantikvarieämbetet har publicerat som beskriver hur Kulturmiljölagen bör tillämpas inom uppdragsarkeologin, finns däremot ett flertal publikationer som på ett eller annat sätt berör just fyndhantering. Eftersom Kulturmiljölagen är relativt ospecifik och därmed öppen för tolkning, är det framför allt dessa texter som finns att tillgå vad gäller riktlinjer för fyndhantering inom svensk uppdragsarkeologi. För en försvarbar uppdragsarkeologi, som lever upp till sitt samhällsuppdrag, anges att det är angeläget att "...föremål och övriga fynd som är av vikt för förståelsen av den plats som undersökts, bevaras på ett för framtiden hållbart sätt..." (RAÄ 2012:5).

Eftersom fynd anses vara en så pass essentiell del av den arkeologiska verksamheten, bör länsstyrelsen, i det förfrågningsunderlag som upprättas inför varje planerad arkeologisk undersökning, efterfråga att undersökaren har en tydlig fyndstrategi i förhållande till undersökningens syfte. Länsstyrelsen ska ge anvisningar för "fyndinsamling, fyndhantering och

konservering”, och dessa anvisningar bör sedan ligga till grund för den fyndstrategi som, i samråd mellan undersökare och konservator, upprättas i undersökarens undersökningsplan. Fyndstrategin anger vilken metod som ska användas för insamling av fyndmaterial (t.ex. sållning), samt hantering, förvaring, transport, konservering och rapportering av detta (RAÄ 2012:5).

Vidare ger Riksantikvarieämbetet, för de olika typerna av arkeologiska undersökningar, olika anvisningar gällande (bland annat) gallring av fynd i fält. För särskilda utredningar gäller att det kan vara befogat att samla in ett mindre urval av fynd, men det anses inte lämpligt att ”...samla in föremål för registrering och sedan återdeponera föremålen i några av de upptagna schakten...” (RAÄ 2012:6). Vid en arkeologisk förundersökning bör inställningen vara att samtliga fynd samlas in, dokumenteras och sparas, med undantag av ”...uppenbart sentida föremål som efter en registrering kan kasseras” (RAÄ 2012:6). Återdeponering är inte heller i detta fall lämpligt. Vid en slutundersökning, eller särskild arkeologisk undersökning, styr ofta den vetenskapliga inriktningen och ambitionsnivån vilka fynd som samlas in respektive gallras bort. I dessa fall bör länsstyrelsen ge anvisningar om hur, och när, gallring ska ske. Selektion i insamlingskedet, alternativt efter dokumentation och/eller registrering, och därefter kassering anges som alternativ (RAÄ 2012:7).

Om undersökaren har för avsikt att gallra bort vissa fynd/fyndkategorier som förväntas återfinnas, i enlighet med förfrågningsunderlaget, ska även detta beskrivas och motiveras tydligt i undersökningsplanen (RAÄ 2012:7). Om stora fyndmängder förväntas återfinnas, bör undersökaren överväga att anställa en fältkonservator som kan vara ett stöd vid en eventuell prioritering av fynd, alternativt utse en fyndansvarig arkeolog som har löpande kontakt med en konservator (RAÄ 2012:9ff).

Angående gallring och kassering av föremål i fält betonas att alla fynd som påträffas i samband med en uppdragsarkeologisk undersökning per automatik blir statlig egendom, och att det därför är extra viktigt att det framgår av förfrågningsunderlaget och undersökningsplanen ifall undersökaren har rätt att kassera delar av fyndmaterialet (RAÄ 2012:12). Vidare anges:

Att selektera och kassera fynd ska alltid göras med stor försiktighet och tydligt kunna motiveras utifrån den inriktning och de frågeställningar som satts upp inför undersökningen. Fynd som har samlats in dokumenteras alltid innan de kasseras.
[...] Kassering av fynden ska ske under ordnade former. (RAÄ 2012:12)

Vad gäller sättet undersökarna bör hantera kasserade fynd efter eventuell registrering och dokumentation, anges några alternativ. Vid kassering av fynd redan i fält kan de lämnas med dumpmassor från undersökningsplatsen. Detta tillvägagångssätt kan emellertid vara problematiskt då det är svårt att förutse vad som kommer att hända med jorden i dumpmassorna i framtiden, och om den till exempel säljs och/eller flyttas till en annan plats, kan de kasserade fynden komma att uppfattas som indikatorer på fast fornlämning på den nya platsen. Att lämna kasserat material till återvinningscentraler eller soptippar, destruera det på egen hand, eller att på ett eller annat vis söka utnyttja det i utbildningssammanhang såsom inom museers barnverksamhet, anges som ytterligare alternativ (RAÄ 2012:12). Hedman (2009) har undersökt intresset hos svenska universitet med arkeologiutbildningar att ta emot bortgallrat

fyndmaterial till fältarkeologiska referenssamlingar som ett alternativ till kassering, men kommer fram till att detta intresse i stort sett är icke-existerande.

Urval efter grävning

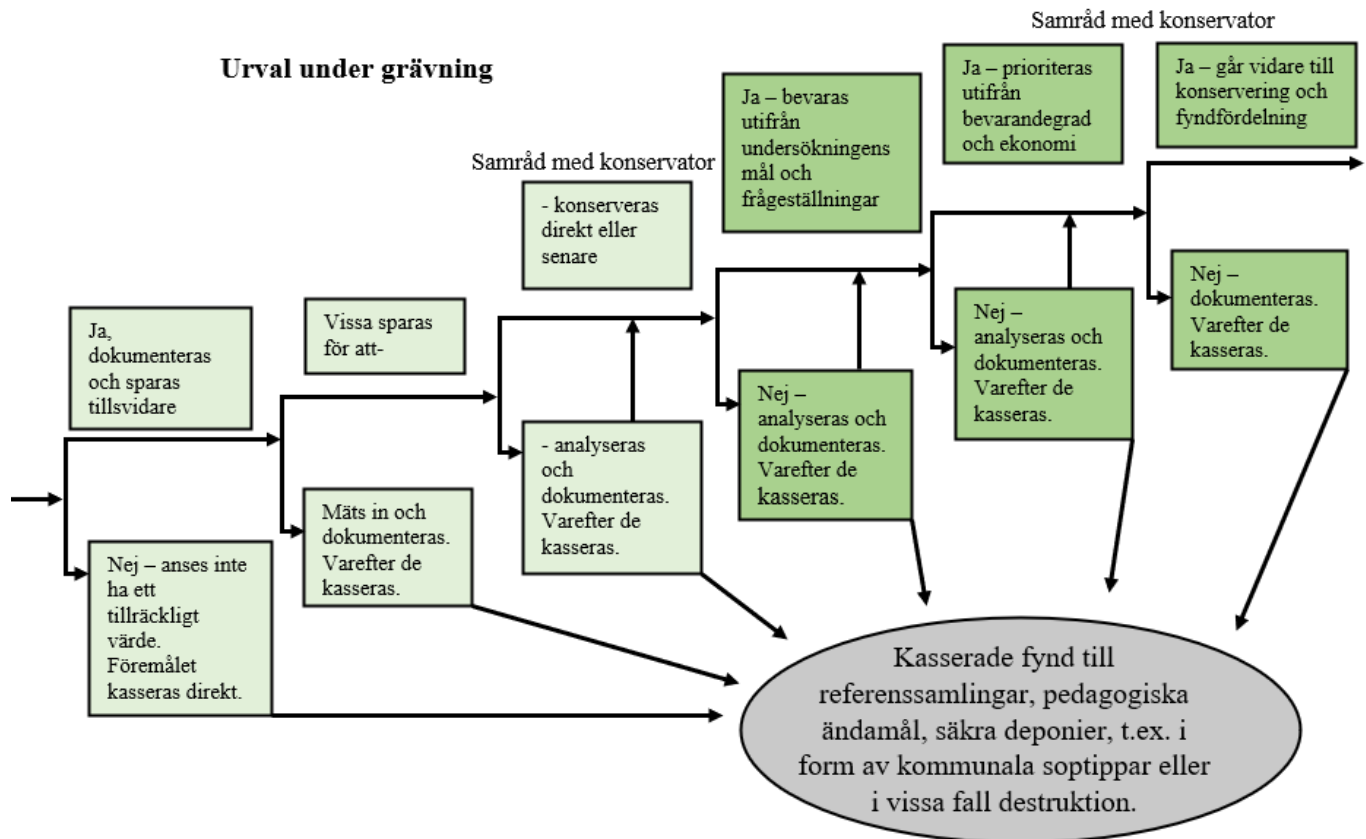

Fig. 2. Beslutsprocessen gällande urval och kassering av arkeologiskt fyndmaterial under projektets gång. De ljusgröna boxarna representerar urval i fält (fokus i detta arbete), och de mörkgröna boxarna representerar urval efter avslutat fältarbete. Undersökaren bör vara öppen för att efter varje analys ompröva beslutet att kassera ett fynd, vilket representeras av de uppåtgående pilarna. Diagram efter Hedman (2009:36), modifierat av uppsatsförfattaren.

Efter avslutad undersökning bör länsstyrelsen genomföra en uppföljning där de kontrollerar att undersökningsplanen har efterföljts, och att undersökningen har hållit en god vetenskaplig kvalitet (KRFS 2017:1, §37).

3.4 Gallringsproblematik

3.4.1 Att bevara för framtiden

I stort sett alla texter som berör arbetet med kulturmiljö och kulturarv – både nationella och internationella – betonar vikten av att inte bara fokusera på nuvarande behov, utan att också ha ett framtidsperspektiv. Om ett långtida bevarande av ett omfattande arkeologiskt arkiv ska vara försvarbart, är det därför viktigt att museiverksamheten eftersträvar att samla och bevara fynd även för framtida generationers eventuella behov (Owen 2004:134ff; Hedman 2009:6). Kulturarvsbegreppet är emellertid, som tidigare nämnts, föränderligt och likaså vad som anses

vara ett arkeologiskt källmaterial och inte. Det är mycket svårt, om inte omöjligt, att förutspå vilka krav på museisamlingars sammansättning som kommer att gälla i framtiden (Hedman 2009:6). I takt med nya moderna analysmetoder, ökar till synes intetsägande arkeologiska materials potential att bidra med ny kunskap. Inom arkeologisk forskning är det inte ovanligt med genombrott baserade på material som tidigare generationers arkeologer har valt att bevara trots att de vid tidpunkten för återfinnandet inte nödvändigtvis har insett materialets värde (Kersel 2015:48; Swain 2012:11f). Den här typen av resonemang ligger vanligtvis bakom argument som motsätter sig att gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält över huvud taget ska förekomma (se t.ex. Malmer 1991; Trotzig 1991).

Andra forskare betonar vikten av att inte förhålla sig alltför relativistisk vid ställningstaganden gällande gallringsfrågan. Att argumentera för att gallring av arkeologiskt material är nödvändig – i fält eller från museisamlingar – innebär inte per automatik att man anser att det är berättigat att göra sig av med allt man inte kan se värdet hos idag. Det handlar snarare om att acceptera det faktum att vi ofrånkomligen tillskriver material värden utifrån vår samtid, och bli medvetna om på vilket sätt detta sker:

...we will have to assess collections much more in terms of their value and significance for present and future, rather than treating all material as if it were of equal merit. [...] We can never know what future generations' needs will be, so we have to be clear that we are making value judgement based on today. (Merriman 2008:14)

Det är alltså viktigt att komma ihåg att arkeologiskt material som förefaller oansenligt idag, kan komma att bli betydelsefullt i framtiden, utan att för den sakens skull bli alltför rädd att fatta beslut och istället gömma sig bakom "...notions of objectivity and permanence as a means of avoiding tackling pressing issues of collections management" (Merriman 2008:14).

Med ansvaret att bevara för framtida generationer, och medvetenheten om att vi måste göra detta utifrån vår samtid, i åtanke – kan man över huvud taget säga något om vad som generellt sett kan gallras bort vid en arkeologisk undersökning?

Lundström och Næss (1993:66) betonar vikten av att utgå från tydliga frågeställningar i insamlingen av arkeologiskt fyndmaterial, vilket också framgår tydligt av svenska lagar och riktlinjer (se 3.3 *Fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige*). De menar emellertid också att det ingår i det arkeologiska uppdraget att "...samla generella data utöver den egna forskningens behov..." (Lundström & Næss 1993:21). De flesta arkeologer tycks idag vara överens om att vissa typer av material har ett väldigt begränsat forskningsvärde, både i samtiden och framtiden, och därmed generellt sett (med vissa undantag) kan gallras bort. Det rör sig främst om kontextlösa fynd, fynd från omrörda lager, samt repetitiva massmaterial i stora mängder (Hedman 2009; Swain 2012:12). Undersökningar visar att arkeologiska undersökare som regel ger recenta fynd, starkt fragmenterade fynd, samt fynd av massmaterials-karaktär, lägre prioritet, och att dessa helt eller delvis gallras bort i fält. Fynd som har betydelse för undersökningens frågeställning, fynd från slutna kontexter, samt fynd som kan hjälpa till med datering sparas som regel alltid. Spektakulära fynd sparas som regel också alltid trots att de ofta saknar betydelse för undersökningens frågeställningar, ibland för att de har extra värde som utställningsföremål (Hedman 2009:17f).

3.4.2 Vem bestämmer?

Bristen på nedskrivna insamlingsstrategier har bidragit till att gallringspraxisen i Sverige varierar kraftigt, dels på grund av regionala skillnader i forskningstraditioner, men också på grund av "...enskilda arkeologernas kunskap, intresseriktning och benägenhet att spara (ekorrmentalitet)" (Hedman 2009:18). Som tidigare nämnts är möjligheterna till datainsamling i fält närmast oändliga, och trots lagstiftning och vissa gemensamma överenskommelser, är fältarkeologin i hög grad individberoende (se 3.1 Vad utgör ett arkeologiskt källmaterial?). Gallringskonceptet kan dessutom på många sätt anses gå direkt emot själva syftet med arkeologi (se t.ex. Merriman 2008:4; Kersel 2015), vilket kan vara en underliggande faktor till det stundtals starka motståndet gentemot gallring av arkeologiskt fyndmaterial:

Most archaeologists have been trained in the tradition of keeping everything recovered. The very concept of removing items from a collection is antithetical to the practice of archaeology. (Kersel 2015:47f)

Variationer i gallringspraxis kan alltså i många fall tänkas ha sitt ursprung i de enskilda arkeologernas olika utbildningar och individuella uppfattningar om gallringskonceptet (se t.ex. Lundström & Næss 1993:144). Utbildningsdepartementet (1982:56) menar till exempel att det är helt naturligt att den "ansvarsmedvetne" grävledaren hellre sparar för mycket än riskerar att gallra bort material med osäker värdestatus. Som tidigare nämnts är det dock oundvikligt att, medvetet eller omedvetet, tvingas välja mellan källor inom fältarkeologin – oavsett om dessa val innefattar gallring av fyndmaterial eller om det enbart rör sig om något så grundläggande som val av undersöknings- och dokumentationsmetod. För att dessa oundvikliga val ska anses vara etiska (så långt det går), menar Lundström & Næss (1993:87) att det är viktigt att utgå från största möjliga kunskapsbas. Det uppdragsarkeologiska systemet i Sverige kan emellertid anses försvåra, eller direkt motarbeta, detta:

...den personal som är mest lämpad att bedriva fältarkeologi – lång erfarenhet och därmed stor kunskap – är en handläggare, medan den sist anställda, minst rutinerade, uppdragsfinansierade, tillsvidare anställda, eller extraanställda arkeologen gör grävningssuppletet. Något tillspetsat kan man därför påstå att den person som vid våra museer har minst erfarenhet och kunskap ansvarar för dokumentationen och insamlandet av arkeologiskt material som ligger till grund för både kulturminnesvården och forskningen. (Hasslemo 1986, i Lundström & Næss 1993:87)

Huruvida detta fortfarande är fallet inom svensk uppdragsarkeologi har inte nyligen undersökts, men det kan absolut tänkas ligga en del sanning även idag i argumentet att svenska arkeologiutbildningar inte alltid ger studenterna de bästa förutsättningarna när det kommer till att skapa en tillräckligt stor kunskapsbas för att fatta väl övervägda gallringsbeslut. En alltmer specialiserad och i större utsträckning arbetsuppdelad fältarkeologi har också pekats ut som en bidragande faktor till att helhetsbilden av källorna på en undersökningsplats går förlorad (Lundström & Næss 1993:144), vilket i sin tur kan innebära att källinsamlingen inte lever upp till önskad kvalitet.

3.4.3 Avgör illegitima faktorer?

En återkommande problematik som tas upp i forskningen kring gallringspraxis, både vad gäller arkeologiskt material och andra typer av museiföremål, är att diskussionen har en tendens att utgå från illegitima faktorer (se t.ex. Owen 2004:134; Swain 2012). Med illegitima menas ofta faktorer som för en försvarbar arkeologisk gallringspraxis *egentligen* inte borde vara avgörande,

såsom till exempel platsbrist i museimagasin eller höga konserveringskostnader. Att utgå från den typen av faktorer kan innebära att inte så väl övervägda gallringsbeslut fattas enbart för att lösa en akut situation, och därmed finns en överhängande risk att de övergripande målen för kulturmiljöarbetet – bland annat att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer (se 3.3 *Fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige*) – går förlorade:

Debates about archaeological archives, which should be focusing on their value and use, are instead dominated by discussion of their sheer quantity and the storage and curation challenge this poses. (Swain 2012:9)

Höga konserveringskostnader är ett exempel på en faktor som i gallringssammanhang bör vara sekundär, men som sällan – och av förstaeliga skäl – är det. De flesta museer tar idag som regel inte emot okonserverat arkeologiskt material, och detta har bevisligen påverkat vilket urval av fyndmaterial som görs i fält (Hedman 2009:6; Holmquist & Wendt 2019:17). I samband med 1997 års ändring av Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) överfördes kostnadsansvaret för förstagångskonserveringen på exploatören, just för att förhindra höga konserveringskostnaders påverkan av urvalet (Hedman 2009:6). Samma syfte hade 2015 års förslag till reviderade föreskrifter för uppdragsarkeologin, där det rekommenderas att länsstyrelsen ska "...kunna undanta kostnaden för konservering vid prisjämförelsen i samband med ett anbudsförfarande" (RAÄ 2015a:10). Det har emellertid påvisats att konserveringskostnader fortfarande ofta har en avgörande roll i beslut kring vilket arkeologiskt material som gallras bort i fält. När Statens Historiska Museer började kräva in konserverade metallföremål, kan man också se en ökning i gallringen av metallfynd i fält (Holmquist & Wendt 2019:17). Många material – däribland metall- och kanske särskilt järnföremål – kommer att kräva regelbunden omkonservering (se t.ex. UD 1982:56; Janzon 1991), vilket innebär att de på lång sikt utgör en högre kostnad för museer att förvalta jämfört med material som klarar sig bra på egen hand, såsom till exempel stenmaterial. Utbildningsdepartementet föreslår (UD 1982:56f) att en mer noggrann bearbetning av fyndmaterialet på en undersökningsplats ger ett bättre underlag för bedömning vid insamling och konservering av fynden. Detta skulle innebära en högre undersökningsbudget för stunden, men troligtvis långsiktiga vinster både för uppdragsarkeologins övergripande mål, och för mottagande museums framtida ekonomi. Det är antagligen denna typ av resonemang som ligger till grund för Riksantikvarieämbetets rekommendationer till uppdragsarkeologer att hålla nära kontakt med en konservator under hela undersökningens gång (se 3.3 *Fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige*).

En nyligen utförd undersökning kring gallringspraxis i östra Sverige (Holmquist & Wendt 2019) har påvisat att mellan 40–90% av metallföremålen som återfinns vid en arkeologisk undersökning gallras bort. Denna siffra har ökat i takt med museernas krav på att enbart ta emot konserverade metallföremål, men å andra sidan har också användandet av metalldetektorer i fält ökat vilket har bidragit till att en betydligt större mängd metallföremål återfinns (Holmquist & Wendt 2019:17). Samma konsensus som rådde 2009 kring att oidentifierade järnfragment såsom nitar och spikar i regel gallras bort (Hedman 2009:18), tycks emellertid fortfarande vara rådande idag (Holmquist & Wendt 2019:14).

Denna konsensus kan utgöra ett eventuellt problem, då den kan tänkas bidra till att vissa typer av arkeologiska fynd gallras bort utan närmre eftertanke. Många forskare betonar därför vikten av att undersöka arkeologiska fynd av massmaterials-karaktär närmre innan kassering (se t.ex. Lundström & Näss 1993:105ff; Caple & Garlick 2018). Vad gäller fynd av järn – som ovan

nämnda spikar och nitar som brukar benämnas sin just ”massmaterial” – återfinns dessa i fält ofta som oidentifierbara rostiga klumpar. Det krävs vanligtvis en hel del bearbetning av den rostiga ytan för att kunna se hur föremålet ursprungligen kan ha sett ut. Det är inte ovanligt att kraftigt oxiderade järnföremål som återfinns vid arkeologiska undersökningar vid närmre bearbetning visar sig vara något helt annat än man först trodde:

Några av de mer uppseendeväckande resultat som kan uppnås [...] är när den förrostade järnklumpen visar sig vara ett fint spänne med flera metaller inlagda i ytan för att bilda mönster. (Lundström & Næss 1993:107).

När järn oxiderar expanderar det kraftigt, vilket innebär att detaljer i ett föremåls ursprungliga yta – såsom ovan nämnda mönster av inlägg av andra metaller – kan vara helt dolda. Rester av organiskt material kan också finnas fossiliserat och/eller ha lämnat avtryck i det rostiga järnet. Vad gäller fynd som helt eller delvis består av koppar eller kopparlegering är dessa giftiga för mikroorganismer, vilket innebär att organiskt material i ursprunglig form kan finnas bevarat i dess närhet. Detta upptäcks emellertid i regel inte förrän ett föremål undersöks närmre i en konserveringsstudio (Cronyn 1990). Vid alltför hastig och slentrianmässig kassering av fynd av massmaterials-karaktär finns alltså en överhängande risk att mycket potentiell viktig information går förlorad för alltid (Caple & Garlick 2018).

Fig. 3. Under min konservatorutbildning fick vi ofta öva på arkeologiska föremål som hade gallrats bort i fält på grund av att de ansågs vara fynd av massmaterials-karaktär. Fyndet ovan kommer från en medeltida stadsgrävning och såg från början ut som en stor rostig järnnit, men visade sig vid frampreparering vara ett knivskaft med bevarat trä och kopparnitar. Foto: Jennie Karlsson.

Att använda sig av röntgen är ett relativt smidigt sätt att artbestämma kraftigt oxiderade järnföremål (Cronyn 1990; Fjæstad 1999; Caple & Garlick 2018), och även om detta tillämpas ibland inom svensk uppdragsarkeologi, skulle användandet kunna bli än mer rutinmässigt såsom rekommenderas i bland annat Storbritannien (Hedman 2009:26). Röntgenplåtarna utgör dessutom ett register över fynden, även om själva fynden gallras bort och kasseras efter röntgenundersökningen (Caple & Garlick 2018:139).

Fig. 4. Arkeologiska metallfynd från en medeltida stadsgrävning, i original och på röntgenplåt. Att röntga arkeologiska metallfynd är ett bra hjälpmedel vid identifikation. Röntgenplåtarna utgör dessutom ett register över fynd som eventuellt kasseras senare, samt hjälper konservatorn i framprepareringen av fynden. Foto: Jennie Karlsson.

3.4.4 Vaga direktiv och bristfälligt samarbete

Vaga direktiv är ytterligare en återkommande problematik som tas upp i samband med undersökningar av och rapporter kring varierande gallringspraxis i Sverige. Som tidigare nämnts tillfaller fynd som återfinns vid en fast fornlämning och som har samband med denna enligt Kulturmiljölagen (SFS 1988:950) staten. Vad som däremot gäller för fynd som påträffas vid en fast fornlämning men som *inte* har ett uppenbart samband med denna är desto mera diffust. På grund av detta är hanteringen av recenta och/eller sekundära fynd, om inga specifikationer anges i förfrågningsunderlaget och/eller undersökningsplanen, öppen för tolkning och gallrings- och kasseringspraxisen gällande denna typ av fynd varierar kraftigt (Hedman 2009:11ff).

Kravspecifikationerna i länsstyrelsernas förfrågningsunderlag, samt fyndstrategierna i undersökningsplanerna, är oftast mycket kortfattat formulerade, och skrivna i generella ordalag (Holmquist & Wendt 2019:14). År 2009 lämnade endast hälften av alla länsstyrelser anvisningar för hantering av fornfynd i förfrågningsunderlagen, och dessa berörde i stort sett aldrig gallring och/eller kassering av fornfynd, utan fokus låg på hanterings- och konserveringsanvisningar (Hedman 2009:15f). Från undersökarnas håll finns också en brist på nedskrivna insamlingsstrategier (Holmquist & Wendt 2019:14), liksom de som är så vanligt förekommande inom uppdragsarkeologin i bland annat Storbritannien (se 2. *Forsknings- och kunskapsläge*). Praktiken kring hur (om) bortgallrade fynd dokumenteras och därefter hanteras varierar också de olika undersökarna emellan (Hedman 2009:22).

Vidare är samarbetet mellan undersökare och fyndmottagande museum ofta bristfälligt (Hedman 2009:18), trots att Riksantikvarieämbetets vägledande texter för uppdragsarkeologin

betonar vikten av god kommunikation mellan undersökare, mottagande museum och konservator (se 3.2 *Fyndhantering inom uppdragsarkeologin i Sverige*). Undersökningar har visat att, i brist på nedskrivna strategier och/eller specifika kravspecifikationer från länsstyrelsen, fattas gallringsbesluten ofta inom de enskilda projekten (Holmquist & Wendt 2019:4), vilket givetvis innebär att besluten, som tidigare nämnts, påverkas av de enskilda arkeologernas inställning. Tydligare riktlinjer angående fyndhantering och gallring från Riksantikvarieämbetet och länsstyrelsernas håll efterfrågas av de arkeologiska undersökarna, och likaså uppföljning under projektets gång (Holmquist & Wendt 2018:4).

Denna typ av problematik är inte unik för det svenska uppdragsarkeologiska systemet, utan påtalas även av utländska forskare. Swain (2012:9) menar att det uppdragsarkeologiska systemet i England har bidragit till en splittring mellan arkeologer och museer, och att kommunikationen de två aktörerna emellan är bristfällig. Bättre kommunikation, och tydliga nedskrivna (och gärna publicerade) riktlinjer som utformats i samarbete mellan arkeologer och museer, anses essentiellt (Swain 2012:5). Liknande lösningar på problematiken föreslås av Owen (2004:136), som påpekar att museerna måste få/ta en mer aktiv roll i gallringsfrågan.

3.5 Resultat av enkätundersökning i Västsverige

Nedan presenteras svaren på det frågeformulär som i uppsatsarbetets inledande skede skickades ut till arkeologiska undersökare i Västra Götaland. Sammantaget har tretton yrkesverksamma arkeologer svarat på formuläret, och samtliga sex av de arkeologiska aktörer som kontaktades finns representerade i dessa svar. Dessa aktörer utgörs av Bohusläns museum, Göteborgs stadsmuseum, Lödöse museum, Rio Göteborg, SHM Arkeologerna (Mölndalskontoret) samt Västarvet Arkeologi (Lödöse- samt Boråskontoret). Arbetstiteln hos majoriteten av respondenterna är ”arkeolog”, men även arkeolog med keramikexpertis, arkeolog/osteolog, arkeolog/antikvarie, arkeolog/intendent, samt arkeolog/projektledare förekommer. Svaren presenteras här till största del i sammanfattad form, och i de fall enskilda svar presenteras anges ingen källa eftersom svaren är anonymiserade (se 1.5 *Metod och material*). Samtlig information som presenteras på följande sidor är emellertid enbart hämtad från arkeologernas enkät svar. Syftet med enkätundersökningen var/är att få en övergripande uppfattning om hur gallring av arkeologiskt fyndmaterial går till i praktiken i Västra Götaland, för att sedan kunna analysera hur detta förhåller sig till forskning på ämnet, svenska lagar och riktlinjer, samt etablerad problematik. Frågeformuläret i sin helhet finns bifogat i *Bilaga 1*.

3.5.1 Material som generellt sett gallras bort

På frågan angående om gallring förekommer i fält svarade elva respondenter ”Ja”, en respondent ”Ibland” och en respondent ”Övrigt”. Sistnämnda respondent har kommenterat att man gör skillnad på förhistoriska och historiska arkeologiska undersökningar, och att gallring vid en historisk undersökning (t.ex. en stadsgrävning) i högre grad är beroende av undersökningsplanens frågeställningar och ambitionsnivå.

På frågan angående vad som generellt sett gallras bort i fält, hänvisar flera av respondenterna direkt till frågeställningarna och ambitionsnivån i länsstyrelsen förfrågningsunderlag och/eller undersökningsplanen:

Det beror helt på vad som specificerats i undersökningsplanen och vad man vill besvara. Vid vissa förundersökningar anges att inga fynd ska tas in för fyndfördelning, i andra finns inga sådana begränsningar.

En av respondenterna betonar emellertid att påträffat material kan anses ha särskilt vetenskapligt och/eller antikvariskt värde och därmed sparas på grund av detta, även om detta inte nödvändigtvis har angivits i förfrågningsunderlaget eller undersökningsplanen.

Flera respondenter nämner också att konserveringsbudgeten har en avgörande roll. Det anses inte meningsfullt eller motiverat att konservera material som är i mycket dåligt skick, såvida det inte anses ha ett särskilt vetenskapligt värde, och därför gallras detta material oftast bort. Det tycks i dessa fall oftast röra sig om mindre järnföremål samt glassjukt glas. En respondent betonar dock att man även av detta material ofta väljer att ta tillvara ”...ett mindre representativt urval”.

Generellt sett gallras sådant fyndmaterial som är i behov av konservering för att inte sönderfalla över tid, t.ex. järn, men som då inte har bedömts tillföra tillräckligt vetenskapligt värde för att motivera konservering eller då det helt enkelt inte finns utrymme inom budgeten för konservering.

Föremål som kräver konservering men där medel för konservering saknas eller föremålet är i så dåligt skick att konservering ej är meningsfull, d v s oftast järnföremål [gallras generellt sett]

En respondent nämner att det vid arkeologiska undersökningar som genererar mycket massmaterial, såsom medeltida stadsgrävningar, ofta görs stora urval i fält, men poängterar att detta urval görs i samarbete mellan arkeologer och konservatorer.

Två respondenter nämner att urvalet som görs i fält helt eller delvis är beroende av fältledarens och de enskilda fältarkeologernas intresse och kompetens:

Det [vad som generellt sett gallras] är helt upp till fältledaren och dennes intresse/kompetens. [...] Insamlingen är väldigt beroende av fältpersonalen.

Vad som kan tänkas vara vetenskapligt viktigt att gallra/inte gallra faller hur man än vänder på det till sist på den enskilde fältarkeologen utifrån dennes kompetens och bedömning.

Angående specifika materialkategorier som ofta gallras bort i fält omnämns järnföremål (särskilt spikar och nitar) av sju respondenter, flinta och tegel av fem, skrymmande massmaterial (alla material) av fyra, kvarts/glas/läderspill/trä/bränd lera/slagg av två, recenta fynd av två och keramik av en respondent. En respondent svarar att fynd från kontaminerade jordlager gallras bort, och ytterligare en att fynd som vid rengöring visar sig vara något annat än man först trodde gallras bort. En respondent förklarar att historiska fynd som hittas vid förhistoriska undersökningar gallras, och vice versa. En respondent svarar att okonserverat material gallras bort, men denne syftar troligtvis på gallring som sker innan materialet införlivas till museisamling.

3.5.2 *Förekomst av särskilda riktlinjer och policys*

En av frågorna i formuläret syftade till att ta reda på om de uppdragsarkeologiska aktörerna förhåller sig till några särskilda gallringsriktlinjer eller -policys.

Även här hänvisar majoritet av respondenterna till de generella krav på fyndhantering som har angivits i länsstyrelsens förfrågningsunderlag och/eller i undersökningsplanen. Tre av respondenterna svarar att de inte förhåller sig till några särskilda riktlinjer eller policys när det kommer till gallring i fält. En respondent nämner att de förhåller sig till riktlinjerna för fyndmottagande hos (vanligast) fyndmottagande museum. Dessa riktlinjer innehåller ofta anvisningar om att museet inte önskar ta emot okonserverat material. Två respondenter nämner att de följer vissa gallringsprinciper – såsom att recent material gallras bort vid förhistoriska undersökningar – men dessa förefaller ha karaktären av allmänna överenskommelser snarare än nedskrivna gallringspolicys.

Ytterligare en fråga i formuläret syftade till att ta reda på om de uppdragsarkeologiska aktörerna förhåller sig till några särskilt utarbetade *interna* gallringsriktlinjer eller -policys, liksom de som är formulerade av Societas Archaeologica Upsaliensis (se *Bilaga 2*).

Majoriteten av respondenterna, tio av tretton, uppger att det inte finns några interna riktlinjer när det kommer till gallring i fält. Två respondenter tillägger att man enbart följer anvisningarna för fyndhantering i förfrågningsunderlag och undersökningsplan. Ytterligare två respondenter nämner att de, även om det inte finns några interna policydokument, anpassar sig efter fyndmottagande museums önskemål. En respondent svarar att det finns en utarbetad policy för gallring inom organisationen, men då denne respondent arbetar på samma organisation som flera andra respondenter som enbart har hänvisat till fyndmottagande museums riktlinjer, är det möjligt att även denne respondent syftar på dessa riktlinjer. En respondent svarat att det finns interna gallringsriktlinjer, men enbart när det rör sig om särskilda undersökningar. En annan respondent anställd vid samma organisation har emellertid svarat att det inte finns några interna riktlinjer, vilket kan tänkas innebära att det finns interna gallringspolicys men att alla anställda arkeologer inte känner till dessa. En respondent hänvisar till allmänna, icke-nedskrivna, överenskommelser kring gallring inom den enskilda organisationen, men dessa kan knappast anses vara en utarbetad intern gallringspolicy.

3.5.3 Samråd med konservator och fyndmottagande museum

Ett par frågor i formuläret syftar till att ta reda på om gallring av arkeologiskt fyndmaterial, och då särskilt järnföremål, utförs i samråd med konservator och fyndmottagande museum. Tolv av respondenterna har svarat på dessa frågor.

Gällande frågan om gallring i fält, särskilt av järnföremål, utförs i samråd med konservator svarar tre respondenter ja, och ytterligare fyra att det sker ibland. Anledningar till detta samråd anges vara 1) fyndmottagande museum kan bara ta emot konserverade föremål och därmed är det viktigt att konsultera en konservator, 2) konservatorn kan bedöma museets framtida möjligheter att ställa ut föremålet, samt 3) för att utföra röntgenanalys av svåridentifierbara järnföremål. Tre respondenter svarar att gallring inte sker i samråd med konservator. En av dessa menar att det vanligtvis inte betraktas som nödvändigt (särskilt inte vad gäller gallring av icke-metaller), och en annan påpekar att avsaknaden av samråd beror på att gallring av järnföremål mycket sällan sker. Två respondenter anger att samråd med konservator vanligtvis inte äger rum, men att det sker vid enstaka fall, och då framför allt när det gäller osäkerhet kring möjligheten och/eller kostnaden för att konservera ett föremål. En respondent nämner att konservatorer ofta har konsulterats i bedömningar av befintliga museisamlingar, och dessa bedömningar anses utgöra ett tillräckligt stort kunskapsunderlag för att fatta gallringsbeslut i fält utan ytterligare samråd med konservator. En respondent nämner att det är vanligare med

samråd med konservator i samband med stadsarkeologiska undersökningar, antagligen för att fyndmaterialet är större och till en större del utgörs av järnföremål som kräver röntgenanalys. Två respondenter nämner undersökningens budget som en avgörande faktor bakom beslutet att kontakta, alternativt inte kontakta, en konservator.

För stora slutundersökning [sic.] finns ofta budget för konservering, då är ofta konservatorer konsulterade för gallring och urval. Mindre uppdrag innefattar inte budget för konservators medverkan och då är de således inte med i gallrings-urvalet.

Hänsyn till en undersöknings budget ligger också antagligen bakom argumentet att det anses omotiverat/orimligt att kontakta konservator för bedömning av "...samtliga, relativt o-komplicerade föremål, t.ex. spik eller glassjukt glas".

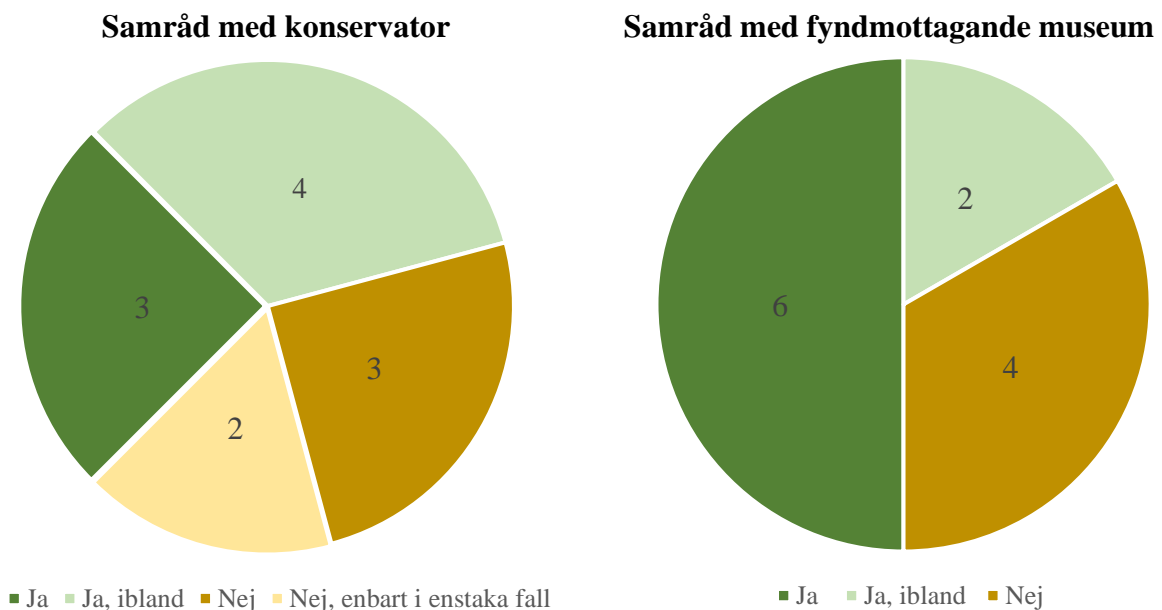

Fig. 5. Västsvenska uppdragsarekologiska aktörers samråd med konservator respektive fyndmottagande museum vad gäller gallring av fyndmaterial, särskilt järnföremål, i fält. Diagram: Jennie Karlsson.

Gällande frågan om gallring i fält, särskilt av järnföremål, utförs i samråd med fyndmottagande museum, svarar sex respondenter ja, och ytterligare två att det sker ibland. Den främsta anledningen till samråd med fyndmottagande museum tycks vara att museerna inte vill ta emot okonserverat material, och då järn är förhållandevis komplicerat och kostnadskrävande ur konserveringssynpunkt även i ett långsiktigt perspektiv, är det fördelaktigt att hålla en dialog med fyndmottagande museum. En respondent betonar att samråd med museer sker i mindre utsträckning när det gäller gallring av massmaterial såsom järnspik, men desto mer kontinuerligt när det kommer till eventuell gallring av mer komplicerade föremål. Några respondenter arbetar för organisationer som också ansvarar för museisamlingar, och dessa uppger att det därmed finns en naturlig kontakt mot samlingsenheten eftersom det i regel är den egna organisationen som tar emot fyndmaterialet. Fyra respondenter anger att gallring av fyndmaterial inte utförs i samråd med fyndmottagande museum, men en av dessa påpekar att det i enstaka fall kan förekomma om det finns frågetecken kring om ett föremål kan tas emot trots att det är okonserverat.

3.5.4 Dokumentation och kassering av bortgallrat fyndmaterial

Majoriteten av respondenterna anger att allt fyndmaterial som gallras bort i fält dokumenteras på ett eller annat vis, även om omfattning och typ av dokumentation varierar de olika aktörerna emellan. Ett par respondenter anger att dokumentation av bortgallrat fyndmaterial sker ibland, men inte alltid. Vad gäller typ av dokumentationsmetod för bortgallrat fyndmaterial omnämns beskrivning i rapport som det vanligaste alternativet, följt av fotodokumentation, inmätning av geodata i fält, ibland röntgen av järnföremål, och i förekommande fall även 3D-fotografering. Endast omnämning/beskrivning i rapport anges som dokumentationsmetod av fyra respondenter, och endast fotografering av en. En kombination av omnämning/beskrivning i rapport, fotografering, inmätning i fält och i två fall 3D-fotografering anges av ytterligare åtta respondenter. Röntgenfotografier från röntgenanalys av järnföremål nämns av två respondenter som en kompletterande dokumentationsmetod. Hur utförligt de bortgallrade fynden beskrivs i rapporten tycks variera de olika aktörerna/enskilda arkeologerna emellan. Det kan röra sig om mer utförliga uppgifter angående typ av fynd och gallring i fyndtabeller, men också enbart om en hastig notis i stil med ”stor mängd krossat tegel” i en kontextbeskrivning. En respondent påpekar att noggrannhetsgraden i rapportbeskrivningen i mångt och mycket beror på vem som skriver rapporten. En respondent anger att valet av dokumentationsmetod beror på vilket material de bortgallrade fynden består av:

Järnföremål beskrivs och fotograferas vanligen, men inte alltid. Flinta beskrivs till typ och antal men fotograferas ej.

Gällande kassering av bortgallrat fyndmaterial, tycks även denna praxis variera de olika aktörerna emellan. Att slänga materialet i de vanliga soporna och/eller lämna in det för återvinning (t.ex. metallföremål), alternativt låta materialet ligga kvar i fält eller återdeponera det i schaktet efter avslutad undersökning förefaller vara de vanligaste kasseringsmetoderna. En respondent betonar att det väldigt sällan rör sig om att återdeponera faktiska föremål i schakten eftersom föremål sällan eller aldrig gallras bort, utan att det i dessa fall handlar om att återdeponera till exempel obearbetat stenmaterial som man från början trodde var något annat. En respondent nämner destruktion som kasseringsmetod för vissa typer av bortgallrat material, och ytterligare en anger att visst bortgallrat material i enstaka fall kan komma att hamna i fältarkeologiska referenssamlingar eller användas för pedagogisk verksamhet:

Återvinningsbart material återvinns och miljöfarligt avfall behandlas på lämpligt sätt. I vissa fall gallras föremål som anses sakna relevant vetenskaplig kontext men inte är i behov av konservering. Dessa föremål används i enstaka fall för pedagogisk verksamhet eller till fältarkeologiska referenssamlingar.

3.5.5 Övriga kommentarer

Några respondenter har valt att lämna en övrig kommentar på temat gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält, och här framkommer en del intressanta personliga reflektioner kring gallringsproblematik som kan visa hur den enskilde arkeologen förhåller sig till ämnet.

Flera respondenter nämner att det kan vara lämpligt att skilja på historisk och förhistorisk arkeologi när det kommer till just diskussioner kring gallring av fyndmaterial i fält. En respondent menar att det är problematiskt att historiska undersökningar, såsom medeltida stadsgrävningar, tenderar att generera absolut störst mängd fynd (stora mängder järnspik, läderspill och tegel omnämns), samtidigt som denna typ av grävning ofta har mycket stram

budget med liten, eller ingen, plats för konservering. Över lag tycks den generella åsikten vara att gallring av fyndmaterial i fält är mer komplext när det handlar om historiska grävningar med stora mängder massmaterial. Några respondenter anger att material från förhistoriska undersökningar, i motsats till historiska, i princip aldrig gallras. En respondent nämner att hen aldrig har varit med om att ”spektakulära fynd” har kasserats, och ytterligare en respondent nämner att hen aldrig har varit med om att länsstyrelsen inte har beviljat medel för konservering av förhistoriska föremål.

En respondent problematiserar otydligheten som förekommer i länsstyrelsernas riktlinjer och i vissa fall också i undersökningsplanernas fyndstrategier:

Det finns en viss otydlighet från Länsstyrelsen vad gäller gallring av fynd i fält. Ofta anges i Länsstyrelsens förfrågningsunderlag inför utredningar att fynd inte ska samlas in. Återdeponering av fyndmaterial i upptagna schakt är dock inte heller rekommenderat. Då är frågan vad man ska göra med fynden? Det är här gallringen kommer in i bilden. Det anges inte heller alltid tydligt i undersökningsplaner vad som ska samlas in och inte.

Ytterligare en respondent påpekar att länsstyrelsernas anvisningar gällande gallring stundtals är otydliga, och menar att museerna ofta efterfrågar mer specificerade insamlingsstrategier både från länsstyrelsens och den arkeologiska undersökarens håll. Samme respondent menar emellertid också att mer specificerade anvisningar skulle kunna försvåra arbetssituationen för fältarkeologerna:

Detta skulle troligtvis leda till en allt för snäv ram för vad som samlas in, särskilt när oväntade fynd och materialkategorier påträffas. I slutändan läggs stort ansvar på den enskilda fältarkeologen samt undersökningsansvaring och bedömningen av vad som är vetenskapligt viktigt i relation till undersökningen.

En respondent tar upp det oetiska i att gallring ibland utförs av illegitima anledningar, och nämner att det praktiska tillvägagångssättet kanske egentligen borde se annorlunda ut än vad det gör idag:

Gallring utan dokumentation är vetenskapligt förkastligt egentligen och fynd borde samlas in och basregistreras och först därefter möjligen gallras. Argumentet att magasinerna inte räcker till är inte en hållbar strategi, ur vetenskaplig synvinkel.

Ett par respondenter anger att gallringsfrågor och gallringsproblematik är ett återkommande ämne som även diskuteras internt inom den egna organisation, och de påtalar vikten av att fortsätta hålla en levande diskussion kring den här typen av frågor.

4 DISKUSSION OCH SLUTSATSER

Gallring av arkeologiskt material i fält är ett komplext ämne, och det finns inga entydiga svar på frågan kring vilka aspekter som avgör vad som gallras bort och vad som sparas i fält. Kulturarvsbegreppets föränderlighet, vilket har varit en röd tråd genom hela detta arbete, innebär att vad som anses vara ett arkeologiskt källmaterial värt att bevara skiftar i takt med tiden. Det är också högst beroende av vem som gör bedömningen. Vi är alla, inklusive alla fältarkeologer, barn av vår tid, och medvetet eller omedvetet påverkas vi av olika utomstående faktorer. Det finns därför grund för att tala om *skapandet* av arkeologiska källor och *skapandet* av ett arkeologiskt arkiv, snarare än att betrakta arkeologiska källor som något statiskt och objektivt.

Vad gäller fyndinsamling inom arkeologin kan man se en tydlig utveckling från ett primärt materiellt fokus, med ett särskilt intresse för spektakulära fynd, till ett allt bredare fokus där arkeologer söker tillvarata ett brett urval av arkeologiskt material, såväl spektakulärt som alldagligt. Idag är det allmänt accepterat att de fysiska arkeologiska lämningarna – fornfynden och fornlämningarna – i sig själva bara är potentiella arkeologiska källor, och att det i själva verket är vår tolkning av, och förståelse för, dessa källor som är kunskapsbyggande. Detta bredare fyndinsamlingsfokus inom arkeologin går helt i linje med samtida svenska politiska strömningar, där ett tydligt övergripande mål för kulturmiljöarbetet som stort sedan 1980-talet har varit att tillvarata ett brett representativt urval av alla typer av vittnesbörd om kultur (se t.ex. Proposition Kulturarv 1998/99:114). Det finns en stor medvetenhet kring det faktum att vad vi väljer att bevara idag i hög grad avgör vad kommande generationer kan få kunskap om, och det är därför viktigt att inte bara spara för samtiden, utan också för framtiden.

Under 1900-talets andra hälft ökade exploateringsarkeologin i Sverige kraftigt, vilket naturligtvis innebar att också mängden arkeologiskt material som återfanns ökade markant. Arkeologiska undersökningar i stadsmiljöer tenderar att generera stora mängder fyndmaterial, delvis på grund av att lämningarna som undersöks ofta är yngre (från historisk tid), och delvis på grund av att bevarandeförhållandena ofta är fördelaktiga, särskilt för organiskt material. I takt med den ökande exploateringsarkeologin utökades också det arkeologiska fyndbegreppet kraftigt, och i kombination ledde dessa två faktorer till att museerna kom att tillföras en allt större mängd arkeologiskt material, och av andra slag, jämfört med tidigare. Museernas resurser för att omhänderta det arkeologiska materialet ökade dock inte i samma takt, och problematiken kring det ständigt växande ”fyndberget” (Hedman 2009) blev allt större.

Arkeologiska undersökningar under 1980- och 90-talen på platser som genererade mycket fynd av massmaterialskaraktär öppnade upp för en debatt kring hur denna typ av material bäst skulle bedömas och huruvida det var önskvärt att spara allt eller om ett representativt urval kunde göras (se t.ex. RAÄ & SHMM 1991). Vid den här tidpunkten skiljer sig åsikterna kraftigt åt olika arkeologer emellan. Det finns en viss validitet i argumentet att massmaterial, såsom stora mängder järnritar, har potential att i framtiden generera mycket ny kunskap och att det därmed är oetiskt att per automatik tillskriva den här typen av material ett lägre värde (se t.ex. Trotzig 1991; Malmer 1991). Å andra sidan kan man också argumentera för det oetiska i att samla in och spara mer material än museerna har resurser att ta omhand på ett lämpligt sätt, vilket i förlängningen bidrar till ett icke-hållbart och otillgängligt arkeologiskt arkiv.

Idag tycks det råda konsensus kring det faktum att gallring av arkeologiskt fyndmaterial, av ett antal anledningar, måste ske (se t.ex. Hedman 2009; Holmquist & Wendt 2019). Många forskare framhåller att det är absolut nödvändigt med gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält för försvarbar, och i längden hållbar, museiverksamhet. På grund av nationella lagar och internationella överenskommelser (genom bland annat ICOM och ICOMOS) är det betydligt

mer omständligt och resurskrävande att gallra ur redan befintliga museisamlingar än att gallra i fält. Man ska också vara medveten om det faktum att exploateringsarkeologi i grunden är en destruktiv process, och att den arkeologiska forskningsprocessen *alltid* innebär en källreduktion i förhållande till ursprungskällan. Godtar man argumentet att i princip allt – inte de bara de fysiska lämningarna – är potentiella arkeologiska källor (se t.ex. Lundström & Næss 1993), kan även faktorer såsom till exempel till synes oproblematiske val av undersöknings- och dokumentationsmetod anses vara en typ av indirekt gallring. Med detta i åtanke, och satt i ett större uppdragsarkeologiskt sammanhang, kan det tyckas självklart att gallring av fyndmaterial i fält vid behov ska få, och oundvikligen måste, ske, men det förefaller inte desto mindre angeläget att de avväganden som ligger bakom gallringsbesluten förmedlas tydligt i grävningsrapporterna. Dels för att det kan vara nyttigt för den som fattar gallringsbeslut att faktiskt tänka över de aspekter som ligger bakom besluten, men också för att legitimera urvalet, både i samtiden och för framtida generationer. Kanske är det just bristen på tydlighet som har bidragit till att sprida missuppfattningar om arkeologisk gallringspraxis och som ligger bakom upprörda debattartiklar – såsom *Fynd från järnåldern går till metallåtervinningen* (Wong 2017) – som menar att arkeologer systematiskt förstör vårt gemensamma kulturarv.

Som tidigare nämnts är ett tydligt övergripande mål för kulturmiljöarbetet – både i Sverige och internationellt – att inte bara bevara för samtiden, utan också för framtiden. Detta är emellertid extra problematiskt inom arkeologisk verksamhet av flera skäl. Dels är det mycket svårt att förutse vilka krav framtida generationer kommer att ställa på det arkeologiska arkivets sammansättning, dels bidrar ny teknik ständigt till att till synes intetsägande arkeologiska material kan generera mycket ny kunskap. Den här typen av resonemang ligger ofta till grund för de argument som ställer sig helt emot att gallring av arkeologiskt material över huvud taget ska förekomma. Många forskare framhåller emellertid vikten av att inte inta en alltför relativistisk ståndpunkt i gallringsfrågan, utan menar att man ska vara medveten om att arkeologiska material som idag förefaller oansenliga kan komma att bli betydelsefulla i framtiden, utan att för den sakens skull använda detta som en ursäkt för att undvika att fatta stundtals svåra gallringsbeslut. Det tycks idag råda en relativ konsensus kring att kontextlösa fynd, fynd från omrörda lager, och repetitiva massmaterial i stora mängder (undantaget ett mindre representativt urval), har ett begränsat forskningsvärde och därmed generellt sett kan gallras bort.

Kulturmiljölagen (SFS 1988:950), Riksantikvarieämbetets vägledande texter gällande uppdragsarkeologin, samt de förfrågningsunderlag som upprättas av länsstyrelserna inför varje planerad arkeologisk undersökning är de svenska styrdokument som finns att tillgå när det kommer till att tolka hur gallringspraxisen inom uppdragsarkeologin ska gå till i fält. Samtliga av dessa är emellertid skrivna i generella ordalag och är relativt ospecifika, kanske just på grund av att det är svårt att ge tydliga anvisningar gällande gallring när det är i stort sett omöjligt att förutse vad som kommer att återfinnas på, och anses vara viktigt att bevara för förståelsen av, en specifik plats. Dessa stundtals otydliga riktlinjer har emellertid inneburit att gallringsbeslut inom svensk uppdragsarkeologi vanligtvis fattas inom de enskilda projekten, och de är således i hög grad beroende av de enskilda fältarkeologernas kompetens och intresseområden. Detta har lett till att samma typ av material har klassificerats och värderats på olika vis, samt bevarats eller kasserats i olika utsträckning, beroende på vilken arkeologisk kontext det återfunnits i, samt vem som har gjort bedömningen. Det finns inom svensk uppdragsarkeologi en brist på nedskrivna gallringsstrategier från de arkeologiska aktörernas håll, likt de som är så vanligt förekommande bland utländska arkeologiska aktörer, framför allt i Storbritannien. Kanske hade en större förekomst av den här typen av policydokument – lämpligen utformade i samarbete mellan de arkeologiska aktörerna och fyndmottagande museum – bidragit till att minimera den enskilda arkeologens inflytande på gallringsbesluten, och hade därutöver dessutom kunnat

utgöra en stöttepelare för fältarkeologerna att luta sig emot vid bemötande av (ofrånkomlig?) kritik.

Otydligheten i svenska lagar och riktlinjer, i kombination med bristen på nedskrivna interna insamlingsstrategier, innebär också att det finns en överhängande risk att faktorer som kan anses illegitima ligger bakom de gallringsbeslut som fattas, både i fält och inom de enskilda museerna. Denna problematik är inte unik för Sverige, utan påtalas av flertalet utländska forskare inom ämnet. Faktorer såsom platsbrist i museimagasin, tidsbrist inom de enskilda projekten och höga konserveringskostnader *bör* vara sekundära för etiska och väl övervägda gallringsbeslut, men så är bevisligen inte fallet. I Sverige gallras idag mellan 40–90% av de järnföremål som återfinns vid arkeologiska undersökningar, och den siffran ökade markant när museerna började kräva in konserverade metallfynd (Holmquist & Wendt 2019). Det tycks vara så att oidentifierade järnfragment såsom spikar och nitar ofta gallras per automatik, trots att det är så att just kraftigt oxiderade järnföremål vid närmre analys visar sig vara något helt annat än man först trodde. Det medeltida järnknivsskaft med bevarat trä och kopparnitar som jag under min konservatorutbildning preparerade fram från en låda bortgallrade järnspikar och -nitar (se s. 24) är ett talande exempel som kan anses utgöra bevis på att gallringen av massmaterial ibland sker alltför hastigt och slentrianmässigt. Kanske skulle det vara en god idé att, precis som ofta är fallet i England och Wales (se Hedman 2009), alltid avsätta en del av undersökningsbudgeten för att rutinmässigt utföra röntgenanalys av samtligt arkeologiskt järnmaterial som återfinns vid en arkeologisk undersökning?

Av enkätundersökningen att döma, stämmer bilden av hur gallringspraxis generellt sett går till i Sverige – både vad gäller bakomliggande aspekter, praktiskt förfarande och etablerad gallringsproblematik – väl överens med hur gallringspraxisen går till i Västra Götaland. Det tycks även här råda konsensus kring det faktum att vissa typer av material – massmaterial, fynd från omrörda lager och recenta fynd – generellt sett kan gallras bort utan att det utgör ett större vetenskapligt problem. Majoriteten av de yrkesverksamma arkeologer som har deltagit i enkätundersökningen hänvisar till länsstyrelsens förfrågningsunderlag som det absolut viktigaste styrdokumentet när det kommer till att besluta vilket fyndmaterial som kan/ska gallras bort i fält. Vissa respondenter påtalar också problematiken i att dessa förfrågningsunderlag, och ibland även den egna organisationens undersökningsplaner, stundtals är mycket otydliga och öppna för tolkning, och mer specifika riktlinjer efterfrågas. Andra respondenter menar emellertid att mer specifika riktlinjer skulle skapa alltför snäva ramar för vad som ska samlas in och vad som ska gallras, och detta skulle kunna skapa problem när till exempel oväntade fynd påträffas. Att åsikterna gällande detta skiljer sig så pass mycket åt, kan ses som ytterligare ett bevis på att gallringspraxisen i hög grad är individberoende. Många av svaren i enkätundersökningen visar på att det finns en medvetenhet bland arkeologerna kring att de gallringsbeslut som fattas ofta är baserade på just de enskilda fältarkeologernas egna intressen och kompetenser, men just detta faktum problematiseras inte i någon vidare utsträckning. Kanske handlar det i slutändan om att acceptera att gallringspraxisen ofrånkomligen är individberoende, och att lita på att arkeologerna har den kunskap och kompetens som krävs för att fatta väl övervägda gallringsbeslut?

En tendens kring gallringsförfarandet som framkommer i enkätsvaren, och som skulle kunna utgöra grund för oro, är den som visar att konserveringsbudgeten i hög grad påverkar de gallringsbeslut som fattas. Flera respondenter nämner att fyndmaterial som återfinns i dåligt skick och som det saknas budget för att konservera ofta gallras bort. Detta återkopplar till tidigare diskussion kring att faktorer som kan anses illegitima ibland avgör vilka delar av det arkeologiska fyndmaterialet som sparas och vilka delar som gallras bort, och detta bör givetvis undvikas i så stor utsträckning som möjligt för en etisk och försvarbar gallringspraxis. De åtgärder som har tagits för att motverka att konserveringsbudgeten spelar en avgörande roll i

gallringsbesluten – såsom att förstagångskostanden för konservering har överlåtits på exploatören, samt att länsstyrelsen får undanta kostnaden för konservering i prisjämförelsen i samband med anbudsförfarandet (se 3.4.3 *Illegitima faktorer som avgör?*) – har kanske inte haft fullt önskvärd effekt, då konserveringskostnader bevisligen fortfarande ofta spelar en avgörande roll.

Vidare anger färre än hälften av respondenterna att de håller en kontinuerlig kontakt med konservator och fyndmottagande museum under pågående arkeologiska undersökningar. Kanske skulle svensk uppdragsarkeologi, ur ett långsiktigt perspektiv, ha mycket att vinna på ett mer sammansvetsat samarbete mellan de uppdragsarkeologiska aktörerna, konservatorer och fyndmottagande museer? Jag tror emellertid att initiativet till detta måste komma från högre instans, då de enskilda arkeologiska aktörerna tycks ha mycket begränsad frihet när det kommer till att påverka den här typen av beslut. Kanske räcker det inte att Riksantikvarieämbetet rekommenderar de arkeologiska aktörerna att hålla kontinuerlig kontakt med en konservator och fyndmottagande museum, och att länsstyrelsen efterfrågar en lämplig fyndstrategi i sina förfrågningsunderlag? Kanske måste länsstyrelserna också bli bättre på att faktiskt ge företräde till undersökare med väl genomarbetade fyndstrategier, trots att dessa förmodligen är mer resurskrävande? Den undersökning som Holmquist och Wendt (2019) genomförde demonstrerar också att länsstyrelsen i regel inte följer upp och utvärderar huruvida, och till vilken grad, undersökarens fyndstrategi faktiskt har efterföljts. Gjordes detta i större utsträckning hade man kanske haft ett bättre kunskapsunderlag för fortsatta diskussioner kring, och förbättringar av, gallringspraxis inom svensk uppdragsarkeologi. Just en levande diskussion kring den här typen av frågor är nämligen något som efterfrågas, och pekas ut som mycket viktigt, av yrkesverksamma arkeologer, både i Västsverige och i Sverige som stort.

Praxisen kring dokumentation och kassering av bortgallrat arkeologiskt fyndmaterial skiljer sig även den åt olika arkeologiska aktörer emellan. Flera respondenter anger att de återdeponerar bortgallrat fyndmaterial tillsammans med dumpmassorna efter avslutad undersökning. Av Riksantikvarieämbetets riktlinjer att döma rekommenderas detta tillvägagångssätt emellertid vanligtvis inte eftersom det är svårt att veta vad som kommer att hända med jorden i framtiden. Kanske skulle det vara på sin plats med en lagstiftning som förbjuder återdeponering av fyndmaterial för att undvika felaktiga bedömningar i framtiden? Ett mer standardiserat tillvägagångssätt kring dokumentation av bortgallrat fyndmaterial skulle kanske även det vara lämpligt, då vissa respondenter anger att man ibland enbart nämner bortgallrat fyndmaterial i förbifarten i rapporten, samt att praxisen är beroende av vem som skriver rapporten.

4.1 Förslag till framtida forskning

Under arbetet med den här uppsatsen har jag identifierat några områden som hade varit intressanta att undersökare vidare, och som ytterligare hade kunnat tjänat till att utöka kunskapen kring gallringsproblematik inom svensk uppdragsarkeologi.

Att, likt Holmquist och Wendt (2019), undersöka hur länsstyrelsernas förfrågningsunderlag och de arkeologiska aktörernas undersökningsplaner är formulerade vad gäller anvisningar och strategier kring fyndhantering i Västsverige hade varit ett nyttigt komplement till den enkätstudie som genomförts inom ramarna för detta arbete. Eftersom i stort sett alla respondenter hänvisar till förfrågningsunderlagen som de absolut viktigaste styrdokumenterna, hade det varit intressant att se huruvida dessa följer Riksantikvarieämbetets rekommendationer. Att undersöka i vilken utsträckning länsstyrelserna följer upp och utvärderar de arkeologiska undersökningarna efter att de avslutats hade också varit användbart.

Vidare hade en undersökning kring huruvida svenska arkeologiutbildningar ger studenterna bästa möjliga förutsättningar för att fatta välgrundade och kompetenta gallringsbeslut i fält varit givande. Är Hasslemos uttalande (Hasslemo 1986, i Lundström & Næss 1993:87) om att det ofta är så att de som är minst lämpade att fatta gallringsbeslut i fält är just de som ofta arbetar i fält fortfarande giltigt?

Slutligen skulle metoder för snabbare, mer konstandseffektiva och rutinmässigt utförda röntgenanalyser av arkeologiska järnfynd av massmaterials-karaktär inom svensk uppdragsarkeologi kunna undersökas närmre.

5 SAMMANFATTNING

Detta arbete, som är en kandidatuppsats inom arkeologi och kulturarv, har undersökt hur urval av arkeologiskt fyndmaterial i fält går till i Sverige vad gäller styrdokument, bakomliggande aspekter till beslutsfattande samt eventuell problematik med gallringsförfarandet. Vidare har ett särskilt fokus lagts på att undersöka hur gallringspraktiken i Västsverige går till i förhållande till ovan nämnda etablerade svenska lagar och riktlinjer, samt tidigare forskning och litteratur kring gallring av arkeologiskt fyndmaterial. Det övergripande målet med detta arbete har varit att söka skapa en heltäckande bild av hur gallring av arkeologiskt fyndmaterial faktiskt går till i praktiken i Sverige och undersöka hur detta förhåller sig till gallring i teorin, samt att identifiera eventuell gallringsproblematik. Ett särskilt syfte har varit att komma åt de enskilda västsvenska fältarkeologernas tankar och uppfattningar kring gallringspraxis. Frågeställningarna som detta arbete har utgått ifrån är följande:

- Hur går gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält till i Sverige? Vilka aspekter avgör vad som gallras bort och vad som sparas?
- Går det att identifiera någon problematik med gallringspraxisen?
- Hur förhåller sig gallringspraktiken i Västsverige till forskning och litteratur kring gallring, samt etablerade lagar och riktlinjer?

Metoden som jag använt mig av för att svara på frågeställningarna är en kombination av litteraturstudier och en kvalitativ undersökningsmetod i form av frågeformulär. Litteraturstudier ligger till grund för beskrivningar och diskussioner kring svenska styrdokument och riktlinjer, det arkeologiska fyndbegreppet, arkeologiskt material som källmaterial, anledningar till att gallra i fält, samt till viss del etablerad gallringsproblematik. För att få en inblick i västsvensk gallringspraxis, och komma åt de enskilda fältarkeologernas tankar, skickades ett frågeformulär med ett tiotal frågor gällande gallring ut till de största arkeologiska aktörerna i Västra Götaland. De arkeologiska aktörer som valdes ut, och som samtliga finns representerade i sammanställningen av enkätsvaren, var Bohusläns museum, Göteborgs stadsmuseum, Lödöse museum, Rio Göteborg, SHM Arkeologerna, samt Västarvet Arkeologi. Frågorna i formuläret kretsade primärt kring vad som generellt sett gallras bort i fält, huruvida arkeologerna förhåller sig till några särskilda policydokument kring gallring, om gallring utförs i samråd med konservator och mottagande museum, samt hur bortgallrat material dokumenteras och kasseras. Särskilt fokus lades i frågeformuläret på gallring av järnföremål i fält eftersom arkeologiska järnföremål förekommer som både massmaterial och spektakulära fynd, samt för att de är relativt komplicerade och resurskrävande att konservera.

Resultatet av den här undersökningen, kortfattat formulerat, visar att gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält är ett mycket komplext och mångfacetterat ämne. I Sverige finns en hel del reglerande lagar och riktlinjer gällande arkeologisk gallringspraxis, men dessa är ofta ospecifikt formulerade i generella ordalag och således öppna för subjektiv tolkning. Därmed fattas en stor andel av gallringsbesluten inom de enskilda projekten, och detta kan tänkas utgöra ett eventuellt problem eftersom uppfattningen om vad som utgör en arkeologisk källa värd att bevara är högst individuell, och varierar dessutom med tiden och rådande politiska strömningar. Detta har lett till att samma typ av material har klassificerats och värderats på olika vis, samt bevarats eller kasserats i olika utsträckning, beroende på vilken arkeologisk kontext det återfunnits i, samt vem som har gjort bedömningen.

Vidare tas bristfälligt samarbete mellan arkeologiska undersökare, konservatorer och fyndmottagande museer, samt det övergripande ansvaret att spara för framtida generationer utan att veta vilka krav som kommer ställas på det arkeologiska arkivets sammansättning i framtiden, upp som potentiella problemområden inom gallringspraxis. Det tycks också finnas en allmän utbredd oro kring att vissa gallringsbeslut fattas alltför hastigt och slentrianmässigt, och ibland av, ur vetenskaplig synvinkel, illegitima anledningar såsom platsbrist i museimagasin, tidsbrist och/eller höga konserveringskostnader.

Resultatet av enkätundersökningen i Västra Götaland visar att västsvensk gallringspraxis – både vad gäller tillvägagångssätt, bakomliggande aspekter och problematik – stämmer väl överens med gallringsförfarandet inom svensk uppdragsarkeologi i stort. Även här uttrycker flera respondenter en viss oro över länsstyrelsernas stundtals ospecifika anvisningar, det godtyckliga i att gallringsbesluten i hög grad påverkas av vem som utför bedömningen, och det vetenskapligt förkastliga i att gallra arkeologiskt fyndmaterial med anledning av till exempel en snäv budget eller platsbrist i fyndmottagande museums magasin. Det tycks emellertid idag råda konsensus kring det faktum att gallring i fält är ofrånkomlig och nödvändig för en försvarbar och hållbar museiverksamhet, och att repetitivt massmaterial, kontextlösa fynd, recenta fynd samt fynd från omrörda lager är relativt oproblematiskt att gallra bort ur vetenskaplig synvinkel. Överlag tycks medvetenheten kring gallringsproblematik vara hög, och en levande diskussion och ett fortsatt problematiserande av ämnet efterfrågas av majoriteten av respondenterna.

FIGURER

Omslagsbild. Arkeologiska järnnitar som gallrades bort från fyndmaterialet vid en medeltida stadsgrävning i Aalborg, Danmark, år 2017. Fynden bedömdes vara i dåligt skick, och tillhörde därutöver ett massmaterial på platsen, och skickades därför inte till konservering. Foto: Jennie Karlsson.

Fig. 1. Massmaterial i form av flintavslag från en stenåldersboplats på Hisingen, Göteborg. Det är inte alltid praktiskt möjligt, hållbart eller försvarbart att bevara samtligt material som återfinns. Foto: Jennie Karlsson.

Fig. 2. Diagram som visar beslutsprocessen gällande urval och kassering av arkeologiskt fyndmaterial under ett arkeologiskt projekts gång. Diagram efter Hedman (2009:36), modifierat av uppsatsförfattaren.

Fig. 3. Bortgallrat arkeologiskt fynd från en medeltida stadsgrävning, som från början såg ut som en stor rostig järnnit, men som vid frampreparering visade sig vara ett knivskaft med bevarat trä och kopparnitar. Foto: Jennie Karlsson.

Fig. 4. Arkeologiska metallfynd från en medeltida stadsgrävning, i original och på röntgenplåt. Foto: Jennie Karlsson.

Fig. 5. Västsvenska uppdragsarekologiska aktörers samråd med konservator respektive fyndmottagande museum vad gäller gallring av fyndmaterial, särskilt järnföremål, i fält. Diagram: Jennie Karlsson.

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

- Ainslie, P. (2004). Deaccessioning as a collection management tool. Knell, S. J. (red.) (2004). *Museums and the future of collecting*. 2. ed. ss. 173-179. Aldershot: Ashgate.
- Bergstrand, T. (2002). In-situ preservation and re-burial, methods to handle ship remains in the archipelago of Göteborg. Hoffman, P., Spriggs, J.A., Grant, T., Cook, C. & Recht, A. (red.) (2002). *Proceedings of the 8th ICOM Group of Wet Organic Archaeological Materials Conference*, Stockholm 11-15 June 2001, International Council of Museums (ICOM), Committee for Conservation Working Group on Wet Organic Archaeological Materials, Bremerhaven. ss. 155-166.
- Bergstrand, T. & Nyström, I. (2001). *Återdeponering av arkeologiska fynd – en metod?* Bohusläns Museum Rapport 2001:32. Uddevalla: Bohusläns Museum.
- Brown, D. (2007). *Archaeological Archives: A guide to best creation, compilation, transfer and curation*. Archaeological Archives Forum.
http://archives.archaeologyuk.org/aaf_archaeological_archives_2011.pdf [2020-06-03]
- Caple, C. & Garlick, V. (2018). Identification and valuation of archaeological artefacts: developments using digital X-radiography. *Journal of the Institute of Conservation*, 41:2. ss. 128-141. DOI: 10.1080/19455224.2018.1464487 [2020-03-15]
- Chartered Institute for Archaeologists (2014). *Standard and guidance for the collection, documentation, conservation and research of archaeological materials*. Reading: Cifa.
- Cronyn, J. M. (1990). *The elements of archaeological conservation*. London: Routledge.
- Fjæstad, M. (red.) (1999). *Tidens tand: förebyggande konservering : magasinshandboken*. 1. uppl. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Göteborgs stadsmuseum (2019). *Göteborgs stadsmuseums anvisningar för hantering och inlämning av arkeologiska fynd*. Göteborg: Göteborgs stadsmuseum.
https://goteborgsstadsmuseum.se/sites/goteborgsstadsmuseum.se/files/media/anvisningar_for_hantering_och_inlamning_av_arkeologiska_fynd_2019-02-11.pdf [2020-05-06]
- Halla Baldvinsdóttir, K. (2013). *The Process of Accessioning of Archaeological Material in the Nordic Countries*. Magisterexamensarbete inom musei- & kulturarvsvetenskap. Uppsala: Institutionen för ABM, Uppsala universitet.
- Hedman, A. (2009). *Utredning om urval av arkeologiskt fyndmaterial [Elektronisk resurs]*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. http://www.raa.se/publicerat/rapp2009_3.pdf [2020-04-16]
- Holmquist, L. & Wendt, A. (2019). *Spara eller slänga – gallring vid arkeologiska undersökningar 2018 [Elektronisk resurs] En förstudie*. Stockholm: Institutionen för arkeologi och antikens kultur, Stockholms universitet.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:su:diva-177350> [2020-03-25]
- International Council on Monuments and Sites (1990). *ICOMOS Charter for the Protection and Management of the Archaeological Heritage*. Lausanne: ICOMOS.
- International Council of Museums (2006). *ICOM code of ethics for museums*. Paris: ICOM.
- Janzon, G. O. (1991). Urval, dokumentation och bevarande vid utgrävning och museiförvarande. RAÄ & SHMM (1991). *Fynd 91: en utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige*. Stockholm: RAÄ/SHM. ss. 48–52.
- Kersel, M. M. (2015). Storage Wars: Solving the Archaeological Curation Crisis? *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology and Heritage Studies*, 3:1. ss. 42–54.

- KRFS 2017:1. *Kulturrådets författningssamling: Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd om uppdragsarkeologin*. Stockholm: Statens kulturråd.
https://www.kulturradet.se/globalassets/start/om-oss/sa-arbetar-kulturradet/sa-styrs-vi/forfattningssamling/forfattningssamling-dokument/forfattningssamling/riksantikvarieambetet/krfs_2017_1_web.pdf [2020-05-26]
- KRFS 2018:6. *Föreskrift om ändring i Riksantikvarieämbetets föreskrifter och allmänna råd (KRFS 2017:1) om uppdragsarkeologi*. Stockholm: Statens kulturråd.
https://www.kulturradet.se/globalassets/start/om-oss/sa-arbetar-kulturradet/sa-styrs-vi/forfattningssamling/forfattningssamling-dokument/forfattningssamling/riksantikvarieambetet/krfs_2018_6.pdf [2020-05-26]
- Lundström, I. & Näss, J-R. (1993). *Bevarandearkeologi: ett ämnes syn på sitt källmaterial*. Stockholm: Statens historiska museum.
- Malmer, M. P. (1991). Massfyndens egenart och värde. RAÄ & SHMM (1991). *Fynd 91: en utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige*. ss. 8–17. Stockholm: RAÄ/SHM.
- Merriman, N. (2008). Museum collections and sustainability. *Cultural Trends*, 17:1. ss. 3–21. DOI: 10.1080/09548960801920278 [2020-02-26]
- Modig, A. (red.) (1994). *Arkeologiska massfynd: seminariet "Det arkeologiska massmaterialet" den 5 juni 1991*. 1. [uppl.] Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Museums and Galleries Commission (1992). *Standards in the Museum Care of Archaeological Collections*. London: Museums & Galleries Commission.
- Owen, J. (2004). Who is steering the ship? Museums and Archaeological Fieldwork. Knell, S. J. (red.) (2004). *Museums and the future of collecting*. 2. ed. ss. 132-137. Aldershot: Ashgate.
- Pedeli, C. & Pulga, S. (2013). *Conservation practices on archaeological excavations: principles and methods*. Los Angeles, California: Getty Conservation Institute.
- Proposition Kulturarv 1998/99:114: *Kulturarv - kulturmiljöer och kulturföremål*. (1999).
- RAÄ (2012). *Uppdragsarkeologi: Arkeologiskt fyndmaterial*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/fornminnen-2-kap/uppdragsarkeologi/arkeologiskt-fyndmaterial/> [2020-03-25]
- RAÄ (2015a). *Utvecklad och mer effektiv hantering av fynd från arkeologiska undersökningar: Återrapportering av regeringsuppdrag*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://samla.raa.se/xmlui/handle/raa/8234> [2020-03-25]
- RAÄ (2015b). *Uppdragsarkeologi: Det uppdragsarkeologiska systemet*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://raa.diva-portal.org/smash/get/diva2:1235162/FULLTEXT01.pdf> [2020-06-03]
- RAÄ (2017). *Arkeologiska forskningsgrävningar*. <https://www.raa.se/kulturarv/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/arkeologi/arkeologiska-forskningsundersokningar/> [2020-06-02]
- RAÄ (2018). *Uppdragsarkeologi: Förfrågningsunderlag och undersökningsplan*. Stockholm: Riksantikvarieämbetet. <http://raa.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2%3A1229331&dswid=-1573> [2020-03-25]
- RAÄ & SHMM (1991). *Fynd 91: en utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige*. Stockholm: RAÄ/SHM.
- SFS 1988:950. *Kulturmiljölag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- SFS 2017:563. *Museilag*. Stockholm: Kulturdepartementet.
- Societas Archaeologica Upsaliensis (SAU) (u.å.). *Gallringsplan för arkeologiska fynd*. Uppsala: Societas Archaeologica Upsaliensis.

- Society of Museum Archaeologists (1993). *Selection, retention and dispersal of archaeological collections: guidelines for use in England, Wales and Northern Ireland*. London: Society of Museum Archaeologists.
- Sussex Museums Group (2015). *Selection, Retention and Disposal Guidelines*. Chisester: SMG. https://www.thenovium.org/media/26888/Selection-Retention-and-Disposal-Guidelines/pdf/Selection_Retention_Disposal_2015-16.pdf [2020-05-28]
- Swain, H. (2012). Archive Archeology. Skeates, R., McDavid, C. & Carman, J. (red.) (2012). *The Oxford handbook of public archaeology [Elektronisk resurs]*. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199237821.013.0019 [2020-03-05]
- Trotzig, G. (1991). Massor av fynd! – Glädje eller sorg? RAÄ & SHMM (1991). *Fynd 91: en utredning om hanteringen av arkeologiska fynd i Sverige*. ss. 5–7. Stockholm: RAÄ/SHM.
- Utbildningsdepartementet (1982). *Föremålssamlingarnas tillväxt: några synpunkter och förslag rörande urvals begränsning och gallring*. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förl.
- Wong, O. (2017). Fynd från järnåldern går till metallåtervinningen. *Svenska Dagbladet*, 9 augusti. <https://www.svd.se/fynd-fran-jarnaldern-gar-till-metallatervinningen> [2020-04-20]

BILAGOR

BILAGA 1: Samtliga frågor i det frågeformulär som skickades till arkeologiska aktörer i Västra Götaland.

1. Vilken är din arbetsplats?

2. Vad har du för arbetstitel inom organisationen?

3. Förekommer gallring i fält när din organisation deltar i arkeologiskt fältarbete?

Ja
Nej
Övrigt:

4. Generellt sett, vad gallras bort innan arkeologiskt fyndmaterial skickas till mottagande museum?

5. Förhåller ni er till några särskilda riktlinjer när det kommer till gallring av fyndmaterial i fält?

6. Finns det en utarbetad policy för gallring av fyndmaterial inom organisationen?

Ja
Nej
Övrigt:

7. Utförs gallring av fyndmaterial (särskilt järnföremål) i samråd med konservator? Varför/varför inte?

8. Utförs gallring av fyndmaterial (särskilt järnföremål) i samråd med mottagande museum? Varför/varför inte?

9. Dokumenteras de bortgallrade föremålen? På vilket/vilka sätt?

10. Hur gör ni er av med bortgallrat fyndmaterial efter ev. dokumentation?

11. Vill du lämna någon övrig kommentar på temat gallring av arkeologiskt fyndmaterial i fält?

12. Kan du tänka dig att bli kontaktad för mer djupgående frågor angående gallring i fält? Lämna gärna din mailadress nedan.

BILAGA 2: SAU:s gallringsplan, erhållen mailledes från anställd arkeolog, 2020-03-12.

SOCIETAS
ARCHAEOLOGICA

UPSALIENSIS
2019-02-28

GALLRINGSPLAN FÖR ARKEOLOGISKA FYND

Följande generella regler gäller vid SAU för tillvaratagande, registrering och gallring av fynd av massmaterialkaraktär från arkeologiska undersökningar. Reglerna kan anpassas och modifieras beroende på vilken typ av undersökning det gäller. Och vilka krav som ställs av det mottagande museet. Gallringen skall också styras av vilken strategi och karaktär de enskilda undersökningarna har. Gallring görs således redan i fältfasen utifrån undersökningens frågeställningar och val av metoder. I vissa sammanhang kan en gallring vara utesluten på grund av vetenskapliga frågeställningar, i andra fall kan en gallring motiveras med att ett systematiskt urval görs utifrån specifika frågeställningar.

Vid behov skall gallringen ske i samråd med länsstyrelsen, museum och/eller konservatorer.

Tillvaratagna fynd registreras och vid behov dokumenteras innan eventuell gallring. Notering om att fyndet är gallrat görs i fyndlistan.

Fynd som är uppenbart recenta gallras generellt (efter 1850). Om så anses nödvändigt kan de registreras innan de gallras. I annat fall redovisas i rapporten att recenta fynd framkommit och att dessa inte tillvaratagits.

Fynd från utredningar och förundersökningar gallras generellt ej om inte annat uttryckligen anges av länsstyrelsen.

Gallrat material skall destrueras.

Hanteringen följer i övrigt de direktiv som RAÄ givit i rapporten *Fysiskt omhändertagande av arkeologiskt fyndmaterial. Från fält till museum* (2011) samt i *Vägledning för tillämpning av Kulturminneslagen. Uppdragsarkeologi (2 kap, 10-13 §§)* (2012).

Lerklining

Lerklining med avtryck gallras i de fall då mycket stora mängder framkommer vid undersökningen. Ett representativt urval med avseende till kontexttyp, avtrycksvariation, lertyp etc sparas i det fall en gallring sker.

Bränd lera

Bränd lera utan avtryck eller specifika ytor såsom kalkputs eller liknande kan gallras. Bedöms den brända leran komma från föremål (t ex vävtyngder, lerblock, eldbockar etc) behandlas de som vilket föremål som helst. Även bränd lera från särskilda konstruktioner (t ex ugnar) eller andra kontexter kan sparas.

Smält (sintrad) lera

Kan gallras vid behov beroende på vilken kontext de kommer ifrån. Vissa stycken kan sparas för analys av t ex bränningstemperatur och funktion men bör då registreras om från fynd till prov. Sparas även vid tveksamhet om material för ev analys.

Keramik

Fragment (dvs bitar som är mindre än 2cm² (1x2 cm) eller som är helt spjälkade på båda sidor) utan ornering och som inte härrör från karakteristiska kärldelar (som t ex mynning, hank eller bottenkant) kan gallras. Vid undersökningar där det kan förväntas framkomma större mängder keramik krävs en genomtänkt urvalsstrategi redan i fältfasen.

Järn och andra metaller

Oidentifierbara metallfragment och föremål av järn som inte bedöms värda/möjliga att konservera kan gallras. Beträffande andra metaller än järn skall dock måttlighet vid gallringen iaktas. Gallringen ska gärna föregås av samråd med konservator för att fastställa vilka föremål som är bedöms möjliga/omöjliga att konservera. Urval till konservering görs i samråd med länsstyrelsen. Endast konserverade metallföremål överlämnas till mottagande museum.

Stenmaterial

Stenmaterial kan gallras i de fall det anses motiverat eller där undersökningsstrategin gör att vissa materialkategorier eller liknande lågprioriteras. Större föremål av sten kan gallras efter samråd med mottagande museum.

Slagg

Kan gallras vid behov beroende på vilken typ av kontext slaggen kommer ifrån. Ett representativt urval skall dock alltid sparas för t ex fortsatta analyser.

Osteologiskt material

Uppenbart recent material (t.ex. lösfynd utan kontext, avbaningsfynd från matjordlagret, ytfynd i anläggningar där kontexten är osäker) gallras.

Benfragment från oklar kontext som varken kan bestämmas eller användas till andra analyser kan gallras. Däremot behålls ben av denna karaktär om de härrör från anläggningar, t ex gravar, avfallsgropar eller liknande.

Humanosteologiskt material gallras inte. I de fall där bevaringsförhållandena i fält är så dåliga att bedömningen görs, att benen inte kan tillvaratas sparas de självfallet inte.

Gallring av osteologiskt material skall *alltid* ske efter samråd med en osteolog.

Prover och annat analysmaterial

Prover som tas i fält (t ex makro, C14, fosfat etc) gallras om de ej analyseras.